

Learning Outcomes based Curriculum Framework (LOCF)

For

SANSKRIT
Postgraduate Programme
2022

Department of Sanskrit
Chaudhary Devi Lal University
Sirsa-125055

Table of Contents

1. About the Department
2. Learning Outcomes based Curriculum Framework
  - 2.1 Objectives of the Programme
  - 2.2 Programme Outcomes (POs)
  - 2.3 Programme Specific Outcomes (PSOs)
3. Programme Structure

1. About the Department

The Department of Sanskrit was formally set up in the year 2017. Department of Sanskrit located in the premises of Tagore Bhawan, has always kept the pace with changing times and explored the new frontiers of knowledge and innovation in academics. In its history spanning over 04 years, it has redefined Sanskrit education in the region. The Department of Sanskrit was established with the renowned flagship post-graduate programme M.A. Sanskrit. This is the most exalted two-year full time post-graduate programme in Sanskrit. The course provides an extreme and rigorous base for teaching, research and allied Sanskrit study. The course serves the needs of academics and prepares students for research and teaching. The alumni of this course are studying for higher education in various institutes of the country.

2. Learning Outcomes Based Curriculum Framework:

The Choice Based Credit Scheme (CBCS) has evolved into learning outcomes based curriculum framework and provides an opportunity for the students to choose courses from the prescribed courses comprising core, elective/minor or skill-based courses. The courses can be evaluated following the grading system, which is considered to be better than the conventional marks system. Grading system provides uniformity in the evaluation and computation of the Cumulative Grade Point Average (CGPA) based on student's performance in examinations which enables the student to move across institutions of higher learning. The uniformity in evaluation system also enables the potential employers in assessing the performance of the candidates.

2.1 Objectives of the Programme

- To train students in communication skills in Sanskrit
- To introduce students to the tools of literary scholarship and sharpen their critical ability to interpret and evaluate all forms of literary representations and expressions.
- To prepare students for employability by honing their professional competencies.
- To strengthen a global worldview through a well-structured curriculum and university/community partnership.
- To promote increased interface between technology and Sanskrit studies.

2.2 Programme Outcomes (POs)

PO1	<i>Knowledge:</i> Prepare students academically by imparting a detailed knowledge and understanding of selected fields of study in the core disciplines of Humanities and languages (Hindi, Punjabi, Sanskrit and English) in order to promote their cognitive growth and enable them apply this knowledge in their personal, professional and social life.
PO2	<i>Specialization and Employability:</i> Enhance communication skills, soft skills and linguistic proficiency to make them successful in the career they opt.
PO3	<i>Orientation towards Inter-disciplinarily:</i> Demonstrate a general understanding of the concepts and principles of selected areas of study outside core disciplines of humanities and languages.
PO4	<i>Application Development:</i> Students shall be introduced to Indian and western aesthetics and works in translation to enable them to critically analyse all literary genres by applying theoretical concepts derived from various disciplines while situating them in the broader frameworks of historical movements, literary criticism and theory.
PO5	<i>Critical Thinking:</i> Develop critical skills to analyses literatures in English, Punjabi, Sanskrit and Hindi with focus on issues relating to ethnic groups, race, class, gender and alternative sexualities, exclusion, representation, environment and ecological issues and trends like multiculturalism, post colonialism, post-humanism, migration etc.
PO6	<i>IT-based Skills and Research Ethics:</i> Introduce students to basics of research methodology, research ethics, computer application and ICT- enabled learning practices.
PO7	<i>Problem Solving:</i> Train the students for innovative practices which will help them understand the underlying connection between literature, politics and society.
PO8	<i>Ethics and Leadership:</i> Enhance their ability to embrace and practice moral and ethical values so as to enable them to take leadership roles in their personal, professional and social life.

2.3 Programme Specific Outcomes (PSOs)

After Completing the post Graduate Programme, a learner will be able to:

PSO1	भारतीयसंस्कृते आध्यात्मिक-सार्वकालिक-वैज्ञानिकेभ्यः च आयामेभ्यः छात्राणां परिचयसम्पादनं भारतीयदर्शनस्य समृद्धज्ञानपरम्परायाः ज्ञानसम्पादनम् च भारतीय संस्कृति के आध्यात्मिक, सार्वकालिक और वैज्ञानिक आयामों से विद्यार्थियों का परिचय होगा । भारतीयदर्शन की समृद्धज्ञान परम्परा का ज्ञान होगा ।
PSO2	संस्कृतमाध्यमेन प्राचीनतम-शास्त्रीय ज्ञानात् आरभ्य आधुनिक-साहित्यिक-अवधारणापर्यन्तम् उन्नतस्तरीयं विमर्शात्मकं ज्ञानं भविष्यति संस्कृत माध्यम के द्वारा प्राचीनतम - शास्त्रीय ज्ञान से लेकर आधुनिक साहित्यिक अवधारणाओं तक का उन्नत स्तरीय एवं विमर्शात्मक ज्ञान होगा ।
PSO3	संस्कृतसाहित्ये विद्यमानेषु वैज्ञानिक-साहित्यिक-सामाजिक-विषयेषु च उच्चस्तरीय - अनुसन्धानार्थं छात्राणां पूर्णरूपेण सिद्धता सम्पादनं भविष्यति । संस्कृत साहित्य में विद्यमान वैज्ञानिक, साहित्यिक और सामाजिक विषयों पर उच्चस्तरीय अनुसन्धान के लिए विद्यार्थियों की पूर्णरूप से सिद्धता होगी ।
PSO4	संकायस्य अन्यैः विभागैः सह एवं संस्कृतस्य विभिन्नैः संस्थाभिः सह अन्तःसंस्थात्मकं स्वस्थसंवादस्य परम्परायाः विकासो भविष्यति । संकाय के अन्य विभागों एवं संस्कृत की विभिन्न संस्थाओं के साथ अन्तर-संस्थात्मक स्वस्थ संवाद की परम्परा विकसित होगी ।
PSO5	पूर्णवैज्ञानिकी भाषा संस्कृतस्य आधुनिककाले उपादेयता संस्कृते उद्योगाय च विविधावसरानाम् अवबोधो भविष्यति । पूर्ण वैज्ञानिक भाषा संस्कृत की आधुनिककाल में उपादेयता और संस्कृत में रोजगार के विविध अवसरों से अवगत होंगे ।

3. Programme Structure

M.A. Sanskrit – a four-semester Post graduate programme is 100 credits weightage consisting of Core Courses (CC), Discipline Specific Elective Courses (DSC), Skill Enhancement Courses (SEC) and Open Elective Courses (OEC) for the completion of this programme and award of degree.

Table 1: Courses/Credit Scheme

Semester	Core Courses (CC)		Discipline Specific Elective Courses (DSC)		Skill Enhancement Courses (SEC)		Open Elective Courses (OEC)		Grand Total Credits
	No. of Courses	Total Credits	No. of Courses	Total Credits	No. of Courses	Total Credits	No. of Courses	Total Credits	
1st	4	16	1	4	1	2	Total of 8 credits are to be earned from courses run by other departments or through SWAYAM (MOOCs)		22
2nd	4	16	1	4	1	2			22
3rd	3	12	2	8	1	2			22
4th	3	12	3	12	1	2			26
Total	CC	56	DSC	28	SEC	8	OEC	8	92+8=100
Percentage	CC	56	DSC	28	SEC	8	OEC	8	100

Table 2: Detailed break-up of Credit Courses

Semester	Core Courses	Discipline Specific Elective Courses	Skill Enhancement Courses	Open Elective Courses	Total Courses
	CC	DSC	SEC	OEC	
1st	CC1	DSC1	SEC1	Student have to opt. open elective courses in consultation with chairperson of the Department and Director, University Centre for outreach Programmes and Extension	6
	CC2				
	CC3				
	CC4				
2nd	CC5	DSC2	SEC2		6
	CC6				
	CC7				
	CC8				
3rd	CC9	DSC3	SEC3		6
	CC10	DSC4			
	CC11				
4th	CC12	DSC5	SEC4		7
	CC13	DSC6			
	CC14	DSC7			
Total					25+2=27

Table 3: Course Code and Title along with Credits Detail

Course Code	Course Title	Credits		
		Theory	Practical	Total
Semester 1st				
MA/SKT/1/CC1	वैदिकवाङ्मयम् (Vedic-Vangmayam)	4	0	4
MA/SKT/1/CC2	व्याकरणम् (Vyakaranam)	4	0	4
MA/SKT/1/CC3	दर्शनम् (Darshanam)	4	0	4
MA/SKT/1/CC4	संस्कृत-साहित्यम् (Sanskrit-Sahityam)	4	0	4
Student can choose any one from following DSCs				
MA/SKT/1/DSC1	वैदिकसंस्कृतसाहित्यस्येतिहासः (Vedic-sanskrit-Sahityasya-Itihasah)	4	0	4
MA/SKT/1/DSC2	लौकिकसंस्कृतसाहित्यस्येतिहासः (Lokik-Sanskrit-Sahityasya-Itihasah)			
MA/SKT/1/SEC1	संस्कृत-भाषा-कौशलानि (Sanskrit Language Skills) "P"	0	2	2
Total		20	2	22
Semester 2nd				
MA/SKT/2/CC5	वैदिकवाङ्मयम् (Vedic-Vangmayam)	4	0	4
MA/SKT/2/CC6	व्याकरणम् (Vyakaranam)	4	0	4
MA/SKT/2/CC7	दर्शनम् (Darshanam)	4	0	4
MA/SKT/2/CC8	संस्कृत-साहित्यम् (Sanskrit-Sahityam)	4	0	4
Student can choose any one from following DSCs				
MA/SKT/2/DSC3	व्याकरणशास्त्रस्येतिहासः (Vyakarana-Shastrasya-Itihasah)	4	0	4
MA/SKT/2/DSC4	भारतीयदर्शनस्येतिहासः (Bharatiya-Darshanasya-Itihasah)			
MA/SKT/2/SEC2	संस्कृत-शास्त्र-शिक्षणम् "P" (Sanskrit-Shastra-Shikshanam) "P"	0	2	2
Total		20	2	22
Semester 3rd				
MA/SKT/3/CC9	व्याकरणम् (Vyakaranam)	4	0	4
MA/SKT/3/CC10	काव्यशास्त्रम् (Kavyashastram)	4	0	4
MA/SKT/3/CC11	संगणकीय-संस्कृत-भाषाविज्ञानस्य परिचयः (Introduction to Computational Sanskrit Linguistics)	4	0	4
Student can choose any one from following DSCs				
MA/SKT/3/DSC5	व्याकरणम् (विशिष्टाध्ययनम्) Vyakarnam (Specific Study)	4	0	4
MA/SKT/3/DSC6	साहित्यम् (विशिष्टाध्ययनम्) Shahityam (Specific Study)			
Student can choose any one from following DSCs				
MA/SKT/3/DSC7	वेदः (विशिष्टाध्ययनम्) Ved (Specific Study)	4	0	4
MA/SKT/3/DSC8	न्यायदर्शनम् (विशिष्टाध्ययनम्) Nyaya-Darshanam (Specific Study)			

MA/SKT/3/SEC3	प्रायोगिक-संगणकीय-संस्कृतम् “P” (Practical Computational Samskrit) “P”	0	2	2
	Total	20	2	22
Semester 4th				
MA/SKT/4/CC12	वैदिकवाङ्मयम् (Vedic-Vangmayam)	4	0	4
MA/SKT/4/CC13	दर्शनम् (Darshanam)	4	0	4
MA/SKT/4/CC14	संस्कृत-अनुसंधान-प्रविधि: (Sanskrit Research Methodology)	4	0	4
Student can choose any one from following DSCs				
MA/SKT/4/DSC9	व्याकरणम् (विशिष्टाध्ययनम्) Vyakarnam (Specific Study)	4	0	4
MA/SKT/4/DSC10	साहित्यम् (विशिष्टाध्ययनम्) Shahityam (Specific Study)			
Student can choose any one from following DSCs				
MA/SKT/4/DSC11	वेदः (विशिष्टाध्ययनम्) Ved (Specific Study)	4	0	4
MA/SKT/4/DSC12	अद्वैत-वेदान्त-दर्शनम् (विशिष्टाध्ययनम्) Advait-Vedanta-Darshanam (Specific Study)			
Student can choose any one from following DSCs				
MA/SKT/4/DSC13	पुरालिपि-अभिलेखानां च विशिष्टाध्ययनम् (Specific Study of Paleography and Inscriptions)	4	0	4
MA/SKT/4/DSC14	ज्योतिषशास्त्रम् (विशिष्टाध्ययनम्) Jyotish-Shastram (Specific Study)			
MA/SKT/4/DSC15	वास्तुशास्त्रम् Vastu-Shastram (Specific Study)			
MA/SKT/4/SEC/4	मौखिक-प्रस्तुति: (Viva-Voce) Oral Presentation (Viva-Voce)	0	2	2
	Total	24	2	26

Table 4: Courses Offered by the Department of Sanskrit :

Course Code	Course Title	Credits
	Core Courses	04
MA/SKT/1/CC1	वैदिकवाङ्मयम् (Vedic-Vangmayam)	04
MA/SKT/1/CC2	व्याकरणम् (Vyakaranam)	04
MA/SKT/1/CC3	दर्शनम् (Darshanam)	04
MA/SKT/1/CC4	संस्कृत-साहित्यम् (Sanskrit-Sahityam)	04
MA/SKT/2/CC5	वैदिकवाङ्मयम् (Vedic-Vangmayam)	04
MA/SKT/2/CC6	व्याकरणम् (Vyakaranam)	04
MA/SKT/2/CC7	दर्शनम् (Darshanam)	04
MA/SKT/2/CC8	संस्कृत-साहित्यम् (Sanskrit-Sahityam)	04
MA/SKT/3/CC9	व्याकरणम् (Vyakaranam)	04
MA/SKT/3/CC10	काव्यशास्त्रम् (Kavyashastram)	04
MA/SKT/3/CC11	संगणकीय-संस्कृत-भाषाविज्ञानस्य परिचयः (Introduction to Computational Sanskrit Linguistics)	04
MA/SKT/4/CC12	वैदिकवाङ्मयम् (Vedic-Vangmayam)	04
MA/SKT/4/CC13	दर्शनम् (Darshanam)	04
MA/SKT/4/CC14	संस्कृत-अनुसंधान-प्रविधिः (Sanskrit Research Methodology)	04
Discipline Specific Elective Courses		
MA/SKT/1/DSC1	Option-(i) वैदिकसंस्कृतसाहित्यस्येतिहासः (Vedic-Sanskrit-Sahityasya-Itihasah) Option-(ii) लौकिकसंस्कृतसाहित्यस्येतिहासः (Lokika-Sanskrit-Sahityasya-Itihasah)	04
MA/SKT/2/DSC2	Option – (i) व्याकरणशास्त्रस्येतिहासः (Vyakarana-Shastrasya-Itihasah) Option-(ii) भारतीयदर्शनस्येतिहासः (Bharatiya- Darshanasya-Itihasah)	04
MA/SKT/3/DSC3	Option – (i) व्याकरणम् (विशिष्टाध्ययनम्) Vyakarnam (Specific Study) Option – (ii) साहित्यम् (विशिष्टाध्ययनम्) Shahityam (Specific Study)	04
MA/SKT/3/DSC4	Option – (i) वेदः (विशिष्टाध्ययनम्) Ved (Specific Study) Option – (ii) न्यायदर्शनम् (विशिष्टाध्ययनम्) Nyaya-Darshanam (Specific Study)	04
MA/SKT/4/DSC5	Option – (i) व्याकरणम् (विशिष्टाध्ययनम्) Vyakarnam (Specific Study) Option – (ii) साहित्यम् (विशिष्टाध्ययनम्) Shahityam (Specific Study)	04
MA/SKT/4/DSC6	Option – (i) वेदः (विशिष्टाध्ययनम्) Ved (Specific Study) Option – (ii) अद्वैत-वेदान्त-दर्शनम् (विशिष्टाध्ययनम्) Advait-Vedanta-Darshanam (Specific Study)	04
MA/SKT/4/DSC7	Option – (i) पुरालिपि-अभिलेखानां च विशिष्टाध्ययनम् (Specific Study of Paleography and Inscriptions) Option – (ii) ज्योतिषशास्त्रम् (विशिष्टाध्ययनम्) Jyotish-Shastram (Specific Study) Option – (iii) वास्तुशास्त्रम् (विशिष्टाध्ययनम्) Vastu-Shastram (Specific Study)	04

Skill Enhancement Courses		
MA/SKT/1/SEC1	संस्कृत-भाषा-कौशलानि (Sanskrit-Language-Skills)	02
MA/SKT/2/SEC2	संस्कृत-शास्त्र-शिक्षणम् (Sanskrit-Shastra-Shikshanam)	02
MA/SKT/1/SEC3	प्रायोगिक-संगणकीय-संस्कृतम् (Practical Computational Sanskrit) "P"	02
MA/SKT/1/SEC4	मौखिकी परीक्षा (Viva-Voce) "P"	02
Open Electives Courses		
MA/SKT/9/OEC1	श्रीमद्भगवद्गीता अध्ययन (Study of Shrimad Bhagavad Gita)	04
MA/SKT/9/OEC2	योगपरिचय व योगाभ्यास (Introduction to Yoga and Yoga Practice "P")	04
MA/SKT/9/OEC3	प्राचीन संस्कृत साहित्य में गणित (Mathematics in Ancient Sanskrit Literature)	

नोट - निर्धारित मुक्त वैकल्पिक पाठ्यक्रम (Open Electives Courses) के अंतर्गत विद्यार्थी दो सत्रों(Two Semesters) में किन्हीं दो पाठ्यक्रम (पेपर) का चयन कर सकते हैं ।

Note - Under the prescribed Open Electives Courses students can choose any two courses (paper) in two semesters.

Coursewise Content Details for M.A. SANSKRIT Programme

Semester-III

CORE COURSE: 9

व्याकरणम्

(Vyakaranam)

Course Code: MA/SKT/3/CC9

Total Credits: 04

Time: 3 Hrs

Total Marks: 100

Internal Assessment: 30

Theory: 70

फलश्रुति: (Course Objectives)

- पाणिनीय-व्याकरणस्य परिचयसम्पादनम् ।
- संस्कृतव्याकरणस्य प्रकृति-प्रत्ययस्य च ज्ञानम् ।
- व्याकरणस्य समस्तपदानाम् ज्ञानम् ।
- व्याकरणबोधेन भाषागतचतुर्विधकौशलेषु नैपुण्यम् ।

फलावाप्ति: (Course Learning Outcomes)

- स्त्रीप्रत्ययानां अवबोधः ।
- कारक-विभक्त्यानुसारं वाक्यरचनायां पारङ्गता: भविष्यन्ति ।
- पदानां व्याकरणनियमानुसारं समस्तपदं विग्रहपदं च कर्तुं प्रभवन्ति ।
- पदानां व्याकरणनियमानुसारं समस्तपदं विग्रहपदं च कर्तुं प्रभवन्ति ।

पाठ्यवस्तु (Content) -

घटकम्-1 वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी(भट्टोजिदीक्षितः)-स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम् (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम्-2 वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (भट्टोजिदीक्षितः) – कारकप्रकरणम् (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम्-3 वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (भट्टोजिदीक्षितः) – समासः - अव्ययीभावसमासप्रकरणम् , तत्पुरुषसमासप्रकरणम् ।

घटकम्-4 वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (भट्टोजिदीक्षितः) – बहुव्रीहिसमासप्रकरणम् , द्वंद्वसमासप्रकरणम् ।

निर्देशाः -

- प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।
- प्रश्नपत्रे नव (09)प्रश्नाः भविष्यन्ति । तेषु पञ्च प्रश्नाः अनिवार्याः भविष्यन्ति । प्रथमा प्रश्नसंख्या अनिवार्या भविष्यति तथा च अन्ये चत्वारो प्रश्नाः प्रथमचतुर्थघटकसम्बद्धाः-तृतीय-द्वितीय- भविष्यन्ति ।
- प्रथमः प्रश्नः अनिवार्यो भविष्यति । घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । ते पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । प्रत्येकस्य प्रश्नस्य कृते द्वौ अङ्कौ (02) भविष्यतः ।
- प्रश्नसंख्या पर्यन्तं क्रमेण प्रत्येकस्मात् घ 9-2टकात् द्वौ प्रश्नौ भविष्यतः । तेषु प्रत्येकस्य घटकस्य एकः प्रश्नः समाधेयः । आहत्य चत्वारः प्रश्नाः समाधेयाः । प्रतिप्रश्नं पञ्चदश अङ्कानां भविष्यति । (15)
- प्रथम-द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति । अन्ये संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमेषु कम-पि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

प्रथमः प्रश्नः - (अनिवार्यप्रश्नः)

(i) अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । $5 \times 2 = 10$

प्रथमघटकाश्रिताः प्रश्नाः

द्वितीयः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् त्रयाणां पदानां व्याख्या विधेया । $3 \times 3 = 9$
(ii) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् सूत्रद्वयोः सोदाहरणं व्याख्या विधेया । $3 \times 2 = 6$

तृतीयः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् त्रयाणां पदानां व्याख्या विधेया । $3 \times 3 = 9$
(ii) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् सूत्रद्वयोः सोदाहरणं व्याख्या विधेया । $3 \times 2 = 6$

द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः

चतुर्थः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् पदचतुष्टयस्य व्याख्या । $4 \times 2\frac{1}{2} = 10$
(ii) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् सूत्रद्वयस्य व्याख्या । $2 \times 2\frac{1}{2} = 5$

पञ्चमः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् पदचतुष्टयस्य व्याख्या । $4 \times 2\frac{1}{2} = 10$
(ii) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् सूत्रद्वयस्य व्याख्या । $2 \times 2\frac{1}{2} = 5$

तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः

षष्ठः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् त्रयाणां पदानां व्याख्या विधेया । $3 \times 3 = 9$
(ii) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् सूत्रद्वयस्य व्याख्या । $2 \times 3 = 6$

सप्तमः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् त्रयाणां पदानां व्याख्या विधेया । $3 \times 3 = 9$
(ii) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् सूत्रद्वयस्य व्याख्या । $2 \times 3 = 6$

चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः

अष्टमः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् पदचतुष्टयस्य व्याख्या । $4 \times 2\frac{1}{2} = 10$
(ii) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् सूत्रद्वयस्य व्याख्या । $2 \times 2\frac{1}{2} = 5$

नवमः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् पदचतुष्टयस्य व्याख्या । $4 \times 2\frac{1}{2} = 10$
(ii) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् सूत्रद्वयस्य व्याख्या । $2 \times 2\frac{1}{2} = 5$

अनुशासितग्रन्थाः -

- वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (पूर्वार्धम्) बालमनोरमा-तत्वबोधिनी-सहिता, भट्टोजिदीक्षितः, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली ।
- वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (भाग १-२) गोपालदत्त पाण्डेय, चौखम्बा सुरभारती, वाराणसी ।
- वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी काशिकावृत्तिश्च (प्रथमो भागः), विद्वान् बि. एल्. गणपतिभट्टः, विद्वान् बि. कृष्णराजभट्टः, श्रीशंकर अद्वैतशोधकेन्द्रम्, शृंगेरी ।
- वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी भाग -१, व्याख्याकार - पं. बालकृष्ण पंचोली ।
- वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (उत्तरार्धम्) बालमनोरमा-तत्वबोधिनी-सहिता, भट्टोजिदीक्षितः मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली ।

Semester-III
CORE COURSE: 10
काव्यशास्त्रम् (Kavyashastram)

Course Code: MA/SKT/3/CC10
Total Credits: 04
Time: 3 Hrs

Total Marks: 100
Internal Assessment: 30
Theory: 70

फलश्रुति: (Course Objectives)

- समृद्धसंस्कृतसाहित्यस्य काव्यशास्त्रीयपरम्परायाः ज्ञानम् ।
- काव्यशास्त्रीयसिद्धान्तानां ज्ञानम् ।
- कवित्वशक्तेः प्रकटीकरणम् ।
- गद्य-पद्यादीनां काव्यविधानां परिज्ञानम् ।

फलावाप्ति: (Course Learning Outcomes)

- काव्यस्वरूपं काव्यप्रयोजनं काव्यहेतुश्च ज्ञास्यन्ति ।
- काव्यभेदानां, रसध्वनेः रसदोषाणां च ज्ञानं भविष्यति ।
- अलङ्काराणां परिचयोऽवबोधश्च ।
- ध्वनिकाव्यस्य स्वरूपं वक्तुं समर्थाः भविष्यन्ति ।

पाठ्यवस्तु (Content)

घटकम् -1. काव्यप्रकाशः (१-३ उल्लासपर्यन्तम्) (संस्कृतमाध्यमेन) ।

घटकम् -2. काव्यप्रकाशः (४-रसध्वनिः, ५-गुणीभूतव्यङ्ग्यभेदाः, ७-रसदोषाः) ।

घटकम् -3. काव्यप्रकाशः (८, ९, १० - उपमा, उत्प्रेक्षा, अपहृतिः, अर्थान्तरन्यासः, रूपकम्, समासोक्तिः, विशेषोक्तिः, निदर्शना, विभावना, दृष्टान्तः, सङ्करः, संसृष्टिः - अलङ्काराणां लक्षणानि उदाहरणानि च) (संस्कृतमाध्यमेन) ।

घटकम् -4. ध्वन्यालोकः(प्रथमोद्योतः) ।

निर्देशाः -

1. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।
2. प्रश्नपत्रे नव (09) प्रश्नाः भविष्यन्ति । तेषु पञ्च प्रश्नाः अनिवार्याः भविष्यन्ति । प्रथमा प्रश्नसंख्या अनिवार्या भविष्यति तथा च अन्ये चत्वारो प्रश्नाः प्रथम-द्वितीय-तृतीय-चतुर्थघटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
3. प्रथमः प्रश्नः अनिवार्यो भविष्यति । घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । ते पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । प्रत्येकस्य प्रश्नस्य कृते द्वौ अङ्कौ (02) भविष्यतः ।
4. प्रश्नसंख्या 2-9 पर्यन्तं क्रमेण प्रत्येकस्मात् घटकात् द्वौ प्रश्नौ भविष्यतः । तेषु प्रत्येकस्य घटकस्य एकः प्रश्नः समाधेयः । आहत्य चत्वारः प्रश्नाः समाधेयाः । प्रतिप्रश्नं पञ्चदश अङ्कानां (15) भविष्यति ।
5. प्रथम-तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति । अन्ये संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

प्रथमः प्रश्नः - (अनिवार्यप्रश्नः) : संस्कृतमाध्यमेन

अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2 = 10

प्रथमघटकाश्रितप्रश्नाः (संस्कृतमाध्यमेन)

द्वितीयः प्रश्नः -

(i) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाद्वयोः सप्रसंगव्याख्या ।

2x5 = 10

(ii) एक आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।

1x5 = 05

तृतीयः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाद्वयोः सप्रसंगव्याख्या । 2x5 = 10
(ii) एक आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x5 = 05

द्वितीयघटकाश्रितप्रश्नाः

चतुर्थः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाद्वयोः सप्रसंगव्याख्या । 2x5 = 10
(ii) एक आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x5 = 05

पञ्चमः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाद्वयोः सप्रसंगव्याख्या । 2x5 = 10
(ii) एक आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x5 = 05

तृतीयघटकाश्रितप्रश्नाः (संस्कृतमाध्यमेन)

षष्ठः प्रश्नः -

यथानिर्दिष्टग्रन्थात् त्रयाणाम् अलङ्काराणां सोदाहरणं व्याख्या विधेया । 3x5 = 15

सप्तमः प्रश्नः -

यथानिर्दिष्टग्रन्थात् त्रयाणाम् अलङ्काराणां सोदाहरणं व्याख्या विधेया । 3x5 = 15

चतुर्थघटकाश्रितप्रश्नाः

अष्टमः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाद्वयोः सप्रसंगव्याख्या । 2x5 = 10
(ii) एक आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x5 = 05

नवमः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाद्वयोः सप्रसंगव्याख्या । 2x5 = 10
(ii) एक आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x5 = 05

अनुशंसितग्रन्थाः

1. काव्यप्रकाशः, रामसागर त्रिपाठी, मोतीलाल बनारसीदास ।
2. काव्यप्रकाशः, आचार्य विश्वेश्वर, चौखम्बा प्रकाशनम्, वाराणसी ।
3. काव्यप्रकाशः, श्रीनिवासशास्त्री, साहित्यभण्डार, मेरठ ।
4. काव्यप्रकाशः, श्रीनिवास शर्मा, भारतीय विद्या प्रकाशन, दिल्ली ।
5. ध्वन्यालोकः, आचार्य विश्वेश्वर, चौखम्बा प्रकाशनम्, वाराणसी ।
6. ध्वन्यालोकः, लोकमणि दाहाल, भारतीय विद्या प्रकाशन, दिल्ली ।
7. ध्वन्यालोकः, कृष्णकुमार, साहित्यभण्डार, मेरठ ।
8. ध्वन्यालोकः, कृष्णचन्द्र द्विवेदी, हंसा प्रकाशन, जयपुर ।

Semester-III

CORE COURSE: 11

संगणकीय-संस्कृत-भाषाविज्ञानस्य परिचयः

(Introduction to Computational Sanskrit Linguistics)

Course Code: MA/SKT/3/CC11

Total Credits: 04

Time: 3 Hrs

Total Marks: 100

Internal Assessment: 30

Theory: 70

फलश्रुतिः (Course Objectives)

- संस्कृतक्षेत्रे संगणकस्य महत्वस्य उपयोगितायाः च अवबोधः ।
- संस्कृतभाषायाः पठन-पाठने आधुनिकतायाः समावेशः ।
- संस्कृतशास्त्राणां संरक्षणाय संगणकस्य अनुप्रयोगः ।

फलावाप्तिः (Course Learning Outcomes)

- संस्कृतक्षेत्रे संगणकस्य उपयोगितां ज्ञास्यन्ति ।
- अस्मिन् पाठ्यक्रमे क्षेत्रे नवीनतमविषयाणां परिचयः भविष्यति तथा च छात्रान् अग्रिमस्तरस्य कृते सजीकरिष्यते ।
कम्प्यूटेशनल भाषाविज्ञानस्य विषयान् ज्ञात्वा छात्राः कम्प्यूटेशनल-भाषाविज्ञानस्य साधनानि, तकनीकानि च ज्ञास्यन्ति ।

पाठ्यवस्तु (Content) -

घटकम् (Unit) - 1 State of art in Computational Linguistics

Speech/speaker recognition, speech synthesis, text to speech

Language analysis, understanding, generation

Natural Language Interface

Text Processing

Machine Translation

घटकम् (Unit) - 2 Introduction to Prolog

Data Structures

Syntax and logic

Prolog projects

घटकम् (Unit) - 3 Introduction to LISP

Data Structures

Syntax and logic

LISP Projects

घटकम् (Unit) - 4 Java for Computational Linguistics

Compare Prolog/LISP with Java

Introduction to data structures and syntax

निर्देशाः -

- प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन/आङ्ग्लमाध्यमेन वा भवेत् ।

- प्रश्नपत्रे नव (09) प्रश्नाः भविष्यन्ति । तेषु पञ्च प्रश्नाः अनिवार्याः भविष्यन्ति । प्रथमा प्रश्नसंख्या अनिवार्या भविष्यति तथा च अन्ये चत्वारो प्रश्नाः प्रथम-द्वितीय-तृतीय-चतुर्थघटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- प्रथमः प्रश्नः अनिवार्यो भविष्यति । घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः । प्रत्येकस्य प्रश्नस्य कृते द्वौ अङ्कौ (02) भविष्यतः ।
- प्रश्नसंख्या 2-9 पर्यन्तं क्रमेण प्रत्येकस्मात् घटकात् द्वौ प्रश्नौ भविष्यतः । तेषु प्रत्येकस्य घटकस्य एकः प्रश्नः समाधेयः । आहत्य चत्वारः प्रश्नाः समाधेयाः । प्रतिप्रश्नं पञ्चदश अङ्कानां (15) भविष्यति ।
- प्रश्नाः संस्कृत/ हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

प्रथमः प्रश्नः - (अनिवार्यप्रश्नः)

अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2=10

प्रथमघटकाश्रिताः प्रश्नाः

द्वितीयः प्रश्नः - एकः परिचयात्मकः/ प्रश्नः ।

1x15=15

तृतीयः प्रश्नः - एकः परिचयात्मकः प्रश्नः ।

1x15=15

द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः

चतुर्थः प्रश्नः - एकः परिचयात्मकः प्रश्नः ।

1x15=15

पञ्चमः प्रश्नः - एकः परिचयात्मकः प्रश्नः ।

1x15=15

तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः

षष्ठः प्रश्नः - एकः परिचयात्मकः प्रश्नः ।

1x15=15

सप्तमः प्रश्नः - एकः परिचयात्मकः प्रश्नः ।

1x15=15

चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः

अष्टमः प्रश्नः - एकः परिचयात्मकः प्रश्नः ।

1x15=15

नवमः प्रश्नः - एकः परिचयात्मकः प्रश्नः ।

1x15=15

अनुशंसितग्रन्थाः -

1. Grishman, R., *Computational Linguistics: An introduction*, Cambridge University Press, 1986.
2. Grosz, Barbara J. (et al.) *Readings in NLP*, (ed.) LA: Morgan Kaufmann, 1990
3. Gazdar G. and C. Mellish, *NLP in Prolog*, Wokingham: Addison Wesley, 1989.
4. Gazdar, G. and C. Mellish, *NLP in Lisp*, Wokingham: Addison Wesley, 1989.
5. Bharti A., R. Sangal, V. Chaitanya, "NL, Complexity Theory and Logic" in *Foundations of Software Technology and Theoretical Computer Science*, Springer, 1990.

Semester-III

Discipline Specific Elective Courses: 5

व्याकरणम् (विशिष्टाध्ययनम्)

Vyakarnam (Specific Study)

Course Code: MA/SKT/3/DSC5

Total Credits: 04

Time: 3 Hrs

Total Marks: 100

Internal Assessment: 30

Theory: 70

फलश्रुति: (Course Objectives)

- संस्कृतभाषायाः भाषाविज्ञानपरम्परायाः परिचयसम्पादनम् ।
- संस्कृतव्याकरणस्य पारिभाषिकशब्दानां ज्ञानम् ।
- व्याकरणमहाभाष्यस्य दार्शनिकता-सम्पादनार्थम् ।
- वाक्यपदीयस्य अध्ययनेन स्फोटवादस्य बोधः ।

फलावाप्ति: (Course Learning Outcomes)

- काशिकायाः अध्ययनेन पारिभाषिकशब्दाः कतिपयप्रमुखाभिः संज्ञाभिः च छात्राः परिचिताः भविष्यन्ति ।
- पाणिनीयाशिक्षायाः माध्यमेन वयं स्वराणामुच्चारणस्थानादीनां सूक्ष्मज्ञानं प्राप्स्यामः ।
- महाभाष्यस्य पस्पशाह्निकेन व्याकरणाध्ययनस्य उपयोगितामवगमिष्यन्ति ।
- वाक्यपदीयस्य स्फोटवादसिद्धान्तः, ध्वनिसिद्धान्तः अन्येपि च सिद्धान्ताः अवगताः भविष्यन्ति ।

पाठ्यवस्तु (Content) -

घटकम् -1. अष्टाध्यायी – प्रथमोऽध्यायः (प्रथमः पादः), काशिकानुसारम् (संस्कृतमाध्यमेन) ।

घटकम् -2. पाणिनीयशिक्षा ।

घटकम् -3. महाभाष्यम् (महर्षिपतञ्जलिः) - प्रथममाह्निकम् (पस्पशाह्निकम्) (संस्कृतमाध्यमेन) ।

घटकम् -4. वाक्यपदीयम् (भर्तृहरिः) ब्रह्मकाण्डम् (कारिका 1-75) ।

निर्देशाः -

- प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।
- प्रश्नपत्रे नव (09) प्रश्नाः भविष्यन्ति । तेषु पञ्च प्रश्नाः अनिवार्याः भविष्यन्ति । प्रथमा प्रश्नसंख्या अनिवार्या भविष्यति तथा च अन्ये चत्वारो प्रश्नाः प्रथमचतुर्थघटकसम्बद्धाः-तृतीय-द्वितीय- भविष्यन्ति ।
- प्रथमः प्रश्नः अनिवार्यो भविष्यति । घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । ते पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । प्रत्येकस्य प्रश्नस्य कृते द्वौ अङ्कौ (02) भविष्यतः ।
- प्रश्नसंख्या पर्यन्तं क्रमेण प्रत्येकस्मात् घटकात् द्वौ प्रश्नौ भविष्यतः । तेषु प्रत्येकस्य घटकस्य एकः प्रश्नः समाधेयः । 9-2 भविष्यति । (15) आहत्य चत्वारः प्रश्नाः समाधेयाः । प्रतिप्रश्नं पञ्चदश अङ्कानां
- प्रथमतृ-तीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति । अन्ये संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमेषु कम-पि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

प्रथमः प्रश्नः - (अनिवार्यप्रश्नः) अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु

पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2=10

प्रथमघटकाश्रिताः प्रश्नाः

द्वितीयः प्रश्नः - यथानिर्दिष्टग्रन्थात् त्रयाणां सूत्राणां सोदाहरणं व्याख्या ।

3x5=15

तृतीयः प्रश्नः - यथानिर्दिष्टग्रन्थात् त्रयाणां सूत्राणां सोदाहरणं व्याख्या

3x5=15

द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः

चतुर्थः प्रश्नः - यथानिर्दिष्टग्रन्थात् त्रयः श्लोकाः सप्रसङ्गं व्याख्या । 3x5=15

पञ्चमः प्रश्नः - यथानिर्दिष्टग्रन्थात् त्रयः श्लोकाः सप्रसङ्गं व्याख्या । 3x5=15

तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः

षष्ठः प्रश्नः - यथानिर्दिष्टग्रन्थात् वार्त्तिकाद्वयं सप्रसङ्गं व्याख्या । 2x7½=15

सप्तमः प्रश्नः - यथानिर्दिष्टग्रन्थात् वार्त्तिकाद्वयं सप्रसङ्गं व्याख्या । 2x7½=15

चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः

अष्टमः प्रश्नः - यथानिर्दिष्टग्रन्थात् त्रयः कारिकाः सप्रसङ्गं व्याख्या । 3x5=15

नवमः प्रश्नः - यथानिर्दिष्टग्रन्थात् त्रयः कारिकाः सप्रसङ्गं व्याख्या । 3x5=15

अनुशंसितग्रन्थाः -

1. अष्टाध्यायी(भाष्य) प्रथमावृत्तिः(प्रथम भाग), पं. ब्रह्मदत्त जिज्ञासु , रामलाल कपूर ट्रस्ट, रेवली ।
2. अष्टाध्यायी- काशिकावृत्तिः (प्रथमाध्यायः), वेदपाल विद्याभास्कर , साहित्यभण्डार , मेरठ ।
3. व्याकरणमहाभाष्यम् (भाग-१), वेदव्रत , हरियाणा साहित्य संस्थान , गुरुकुल झज्जर ,१९२२ ।
4. महाभाष्यम् (प्रथमो भागः), युधिष्ठिरमीमांसक , रामलाल कपूर ट्रस्ट ,रेवली , सोनीपत ।
5. व्याकरणमहाभाष्यम् , मथुरानाथमिश्रः , चौखम्बा विद्या भवन , वाराणसी ।
6. पाणिनीयशिक्षा , श्रीनारायण मिश्र , गोकुलदास संस्कृत ग्रन्थमाला ।

Semester-III

Discipline Specific Elective Courses: 6

साहित्यम् (विशिष्टाध्ययनम्)

Shahityam (Specific Study)

Course Code: MA/SKT/3/DSC6

Total Credits: 04

Time: 3 Hrs

Total Marks: 100

Internal Assessment: 30

Theory: 70

फलश्रुति: (Course Objectives)

- समृद्धसंस्कृतसाहित्यपरम्परायाः दिग्दर्शनम् ।
- कवेः गद्यं पद्यं च विधानां ज्ञानम् ।
- सामाजिक-चेतनायाः राष्ट्रचेतनायाश्च पुनर्जागरणम् ।
- वर्तमानसन्दर्भे संस्कृतसाहित्यस्य प्रासांगिकतायाः ज्ञानम् ।

फलावाप्ति: (Course Learning Outcomes)

- नैषधीयचरितस्य भाषागतपदलालित्यं ज्ञास्यन्ति ।
- श्रीहर्षस्य भाषाशैलीं अवगम्य नैषधं विद्वदौषधम् उक्तिरियं चरितार्था भविष्यति ।
- महाकवेः बाणस्य उत्कृष्टगद्यशैल्याः ज्ञानं भविष्यति ।
- महाकविदण्डिनः गद्यशैलीं ज्ञास्यन्ति ।

पाठ्यवस्तु (Content)

घटकम्- १ नैषधीयचरितम् (०१-७५ श्लोकाः) संस्कृतमाध्यमेन

घटकम्- २. नैषधीयचरितम् (७६-१४५ श्लोकाः)

घटकम् -३. हर्षचरितम् (पञ्चमोच्छ्वासः) (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम्- ४. दशकुमारचरितम् अष्टमोच्छ्वासः)

निर्देशाः -

- प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।
- प्रश्नपत्रे नव (09) प्रश्नाः भविष्यन्ति । तेषु पञ्च प्रश्नाः अनिवार्याः भविष्यन्ति । प्रथमा प्रश्नसंख्या अनिवार्या भविष्यति तथा च अन्ये चत्वारो प्रश्नाः प्रथम-द्वितीय-तृतीय-चतुर्थघटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- प्रथमः प्रश्नः अनिवार्यो भविष्यति । घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । ते पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । प्रत्येकस्य प्रश्नस्य कृते द्वौ अङ्कौ (02) भविष्यतः ।
- प्रश्नसंख्या 2-9 पर्यन्तं क्रमेण प्रत्येकस्मात् घटकात् द्वौ प्रश्नौ भविष्यतः । तेषु प्रत्येकस्य घटकस्य एकः प्रश्नः समाधेयः । आहत्य चत्वारः प्रश्नाः समाधेयाः । प्रतिप्रश्नं पञ्चदश अङ्कानां (15) भविष्यति ।
- प्रथम-तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति अन्ये संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

प्रथमः प्रश्नः - (अनिवार्यप्रश्नः) : संस्कृतमाध्यमेन

अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2 = 10

प्रथमघटकाश्रिताः प्रश्नाः (संस्कृतमाध्यमेन)

द्वितीयः प्रश्नः -

(i) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकद्वयोः संप्रसंगव्याख्या ।

2x5 = 10

(ii) एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।

1x5 = 05

तृतीयः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकद्वयोः संप्रसगव्याख्या । 2x5 = 10
(ii) एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x5 = 05

द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः (संस्कृतमाध्यमेन)

चतुर्थः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

- (i) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकद्वयोः संप्रसगव्याख्या । 2x5 = 10
(ii) एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x5 = 05

पञ्चमः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

- (i) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकद्वयोः संप्रसगव्याख्या । 2x5 = 10
(ii) एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x5 = 05

तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः

षष्ठः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् गद्यांशद्वयोः संप्रसगव्याख्या । 2x5 = 10
(ii) एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x5 = 05

सप्तमः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् गद्यांशद्वयोः संप्रसगव्याख्या । 2x5 = 10
(ii) एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x5 = 05

चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः

अष्टमः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् गद्यांशद्वयस्य संप्रसगव्याख्या । 2x5 = 10
(ii) एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x5 = 05

नवमः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् गद्यांशद्वयोः संप्रसगव्याख्या । 2x5 = 10
(ii) एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x5 = 05

अनुशासितग्रन्थाः

1. नैषधीयचरितम्, शेष कृष्ण शर्मा 'रेग्मी' ।
2. नैषधीयचरितम्, निर्णयसागर प्रेस, मुम्बई ।
3. नैषधीयचरितम्, मोहनदेव पंत, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली ।
4. नैषधीयचरितम्, सूर्यदेव शास्त्री, चौखम्बा ओरियान्टलिया, वाराणसी ।
5. हर्षचरितम्, बाणभट्ट, चौखम्बा विद्या भवन, वाराणसी ।
6. दशकुमारचरितम्, दण्डी, चौखम्बा विद्या भवन, वाराणसी ।

Semester-III

Discipline Specific Elective Courses: 7

वेदः (विशिष्टाध्ययनम्)

Ved (Specific Study)

Course Code: MA/SKT/3/DSC7

Total Credits: 04

Time: 3 Hrs

Total Marks: 100

Internal Assessment: 30

Theory: 70

फलश्रुति: (Course Objectives)

- ऋग्वेदकालीन-सामाजिक-धार्मिक-राष्ट्रीयचेतनायाः अवबोधः ।
- यजुर्वेदकालीन-सामाजिक-धार्मिक-राष्ट्रीयचेतनायाः अवबोधः ।
- सामवेदकालीन-सामाजिक-धार्मिक-राष्ट्रीयचेतनायाः अवबोधः ।
- अथर्ववेदकालीन-सामाजिक-धार्मिक-राष्ट्रीयचेतनायाः अवबोधः ।

फलावाप्ति: (Course Learning Outcomes)

- ऋग्वेदस्य मन्त्रेषु निबद्धं देवतानां ऋषीणां छन्दसां च ज्ञानं भविष्यति ।
- यजुर्वेदस्य मन्त्रेषु निबद्धं देवतानां ऋषीणां छन्दसां च ज्ञानं भविष्यति ।
- सामवेदस्य मन्त्रेषु निबद्धं देवतानां ऋषीणां छन्दसां च ज्ञानं भविष्यति ।
- अथर्ववेदस्य मन्त्रेषु निबद्धं देवतानां ऋषीणां छन्दसां च ज्ञानं भविष्यति ।

पाठ्यवस्तु (Content)

घटकम् -1. ऋक्संहिता - अग्निः(१.१९), मित्र (३.२३), बृहस्पतिः(४.५०), पूषन् (६.५३), संगठनम् (१०.१९१)
(संस्कृतमाध्यमेन) ।

घटकम् -2. यजुर्वेदसंहिता - (प्रथमोऽध्यायः) उव्वटमहीधरदयानन्दस्य च भाष्यानुसारम् (संस्कृतमाध्यमेन) ।

घटकम् -3. सामवेदसंहिता - पूर्वार्चिकः, प्रथमः प्रपाठकः, प्रथमार्द्धः (१-६४) ।

घटकम् -4. अथर्ववेदसंहिता- मेधाजननसूक्तः(१.१), दीर्घायुप्राप्तिः(३.११), भूमिसूक्तम् (१२.०१.१-६३) , ब्रह्मचारीसूक्तम् ।

निर्देशाः -

- प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।
- प्रश्नपत्रे नव (09) प्रश्नाः भविष्यन्ति । तेषु पञ्च प्रश्नाः अनिवार्याः भविष्यन्ति । प्रथमा प्रश्नसंख्या अनिवार्या भविष्यति तथा च अन्ये चत्वारो प्रश्नाः प्रथम-द्वितीय-तृतीय-चतुर्थघटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- प्रथमः प्रश्नः अनिवार्यो भविष्यति । घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । ते पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । प्रत्येकस्य प्रश्नस्य कृते द्वौ अङ्कौ (02) भविष्यतः ।
- प्रश्नसंख्या 2-9 पर्यन्तं क्रमेण प्रत्येकस्मात् घटकात् द्वौ प्रश्नौ भविष्यतः । तेषु प्रत्येकस्य घटकस्य एकः प्रश्नः समाधेयः । आहत्य चत्वारः प्रश्नाः समाधेयाः । प्रतिप्रश्नं पञ्चदश अङ्कानां (15) भविष्यति ।
- प्रथम-द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति । अन्ये संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

प्रथमः प्रश्नः (अनिवार्यप्रश्नः) - : संस्कृतमाध्यमेन

अयं प्रश्नः (प्रथमः)घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

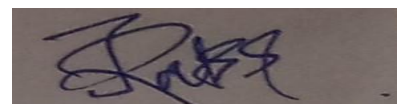
5x2 = 10

प्रथमघटकाश्रितप्रश्नाः (संस्कृतमाध्यमेन)

द्वितीयः प्रश्नः -

यथानिर्दिष्टग्रन्थात् मन्त्रत्रयाणां व्याख्या विधेया ।

3x5 = 15

तृतीयः प्रश्नः -		
यथानिर्दिष्टग्रन्थात् मन्त्रत्रयाणां व्याख्या विधेया ।		3x5 = 15
	द्वितीयघटकाश्रितप्रश्नाः	
चतुर्थः प्रश्नः -		
यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः एक आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः		1x15=15
पञ्चमः प्रश्नः -		
यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः एक आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः		1x15=15
	तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः	
षष्ठः प्रश्नः -		
(i) यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः मन्त्रद्वयोः व्याख्या		2x5=10
(ii) यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः		1x5=05
सप्तमः प्रश्नः -		
(i) यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः मन्त्रद्वयोः व्याख्या		2x5=10
(ii) यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः		1x5=05
	चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः (संस्कृतमाध्यमेन)	
अष्टमः प्रश्नः -		
मन्त्रत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् मन्त्रद्वयं प्रदास्यन्ते ।		3x5 =15
नवमः प्रश्नः -		
मन्त्रत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् मन्त्रद्वयं प्रदास्यन्ते ।		3x5 =15
अनुशासितग्रन्थाः		
1. सायणकृतम् ऋग्वेदभाष्यम् ।		
2. ऋग्वेद का सुबोध भाष्य, पं० श्रीपाद दामोदर सातवलेकर , पारडी ।		
3. वैदिक व्याख्याविवेचन, डा० राम गोपाल, नैशनल पब्लिशिंग हाऊस, नई दिल्ली ।		
4. उव्वटमहीधरकृत शुक्लयजुर्वेदभाष्यम्, मोतीलाल बनारसीदास , दिल्ली ।		
5. यजुर्वेदभाष्यम् , स्वामी दयानन्दसरस्वती, सम्पादक- ब्रह्मदत्त जिज्ञासु, रामलाल कपूर ट्रस्ट ।		
6. वेदभाष्यकारों की वेदार्थ प्रक्रियाएँ, डॉ. रामनाथ वेदालङ्कार ।		
7. सामवेद का सुबोधभाष्य, पं० श्रीपाददामोदरपादसातवलेकरः, पारडी ।		
8. ७. सामवेदसंहिता, डा. रामनाथ वेदालंकार, हरिद्वार ।		
9. अथर्ववेद का सुबोधभाष्यः , पं. श्रीपाददामोदरपादसातवलेकरः, पारडी ।		
10. अथर्ववेद - संहिता (भाग १-२) डब्ल्यू , ह्विटने ।		
11. अथर्ववेद (अध्यात्मभाष्य) भाग १-९ , विश्वनाथवेदालंकार, रामलाल कपूर ट्रस्ट, सोनीपत ।		
12. अथर्ववेद (सनातनभाष्य), भाग १-४ , श्रीकण्ठशास्त्री, माधव पुस्तकालय, दिल्ली ।		

Semester-III

Discipline Specific Elective Courses: 8 न्याय-दर्शनम् (विशिष्टाध्ययनम्)

Nyaya-Darshanam (Specific Study)

Course Code: MA/SKT/3/DSC8

Total Credits: 04

Time: 3 Hrs

Total Marks: 100

Internal Assessment: 30

Theory: 70

फलश्रुति: (Course Objectives) -

- सम्बन्धितदर्शनस्य मौलिकसिद्धान्तानां परिचयः भाषाशैल्याः च अवबोधः ।
- प्रमाण-प्रमेयेत्यादिषु विषयेषु चिन्तनस्य आरम्भः ।
- भारतीयदर्शनप्रणाल्याः विभिन्नसिद्धान्तानां विश्लेषणाय बौद्धिकक्षमतायाः विकासः ।
- न्यायदर्शनस्य नव्यन्यायदर्शनस्य अवबोधसामर्थ्यं च ।

फलावाप्ति: (Course Learning Outcomes) -

- न्यायशास्त्रान्तर्गतानां प्रतिपादितानां पदार्थ-प्रमाण-गुणादीनाम् अवबोधः ।
- नव्यन्यायदर्शनस्य पारिभाषिकशब्दानां ज्ञानम् ।
- न्यायदर्शने प्रतिपादितानां विषयाणां ज्ञानम् ।
- न्यायदर्शने प्रतिपादितानां विषयाणां ज्ञानम् ।

घटकम् -1 नव्यन्यायभाषाप्रदीपः (महेशचन्द्रन्यायरत्नप्रणीतः) – ग्रन्थारम्भतः ‘प्रतियोगिता केनचित् संबंधेन केनचिद्धर्मेण चावच्छिन्ना भवति’ पर्यन्तम् ।(संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् -2 नव्यन्यायभाषाप्रदीपः (महेशचन्द्रन्यायरत्नप्रणीतः) – ‘संबंधस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वस्वीकारे युक्तिः’ इत आरभ्य ग्रन्थसमाप्तिपर्यन्तम् ।

घटकम् -3 तर्कामृतम् – मङ्गलाचरणतः आरभ्य प्रामाण्यवादपर्यन्तम् (संस्कृतमाध्यमेन) ।

घटकम् -4 तर्कामृतम् – अनुमित्युत्पत्तिप्रकारः इत आरभ्य ग्रन्थसमाप्तिपर्यन्तम् ।

निर्देशाः -

- प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।
- प्रश्नपत्रे नव (09) प्रश्नाः भविष्यन्ति । तेषु पञ्च प्रश्नाः अनिवार्याः भविष्यन्ति । प्रथमा प्रश्नसंख्या अनिवार्या भविष्यति तथा च अन्ये चत्वारो प्रश्नाः प्रथम-द्वितीय-तृतीय-चतुर्थ-घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- प्रथमः प्रश्नः अनिवार्यो भविष्यति । घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । ते पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । प्रत्येकस्य प्रश्नस्य कृते द्वौ अङ्कौ (02) भविष्यतः ।
- प्रश्नसंख्या 2-9 पर्यन्तं क्रमेण प्रत्येकस्मात् घटकात् द्वौ प्रश्नौ भविष्यतः । तेषु प्रत्येकस्य घटकस्य एकः प्रश्नः समाधेयः । आहत्य चत्वारः प्रश्नाः समाधेयाः । प्रतिप्रश्नं पञ्चदश अङ्कानां (15) भविष्यति ।
- प्रथम-तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति । अन्ये संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

प्रथमः प्रश्नः - (अनिवार्यप्रश्नः)

अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2=10

प्रथमघटकाश्रिताः प्रश्नाः (संस्कृतमाध्यमेन)

द्वितीयः प्रश्नः -

i. एकः परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।	1x10=10
ii. यथानिर्दिष्टग्रन्थात् एकस्य सन्दर्भस्य व्याख्या ।	1x5=05
तृतीयः प्रश्नः -	
i. एकः परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।	1x10=10
ii. यथानिर्दिष्टग्रन्थात् एकस्य सन्दर्भस्य व्याख्या ।	1x5=05
द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः(संस्कृतमाध्यमेन)	
चतुर्थः प्रश्नः -	
i. एकः परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।	1x10=10
ii. यथानिर्दिष्टग्रन्थात् एकस्य सन्दर्भस्य व्याख्या ।	1x5=05
पञ्चमः प्रश्नः -	
i. एकः परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।	1x10=10
ii. यथानिर्दिष्टग्रन्थात् एकस्य सन्दर्भस्य व्याख्या ।	1x5=05
तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः	
षष्ठः प्रश्नः -	
i. एकः परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।	1x10=10
ii. यथानिर्दिष्टग्रन्थात् एकस्य सन्दर्भस्य व्याख्या ।	1x5=05
सप्तमः प्रश्नः -	
i. एकः परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।	1x10=10
ii. यथानिर्दिष्टग्रन्थात् एकस्य सन्दर्भस्य व्याख्या ।	1x5=5
चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः	
अष्टमः प्रश्नः -	
i. एकः परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।	1x10=10
ii. यथानिर्दिष्टग्रन्थात् एकस्य सन्दर्भस्य व्याख्या ।	1x5=5
नवमः प्रश्नः -	
i. एकः परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।	1x10=10
ii. यथानिर्दिष्टग्रन्थात् एकस्य सन्दर्भस्य व्याख्या ।	1x5=5
अनुशासितग्रन्थाः -	
1. नव्यन्यायभाषाप्रदीपः (महेशचन्द्रन्यायरत्नप्रणीतः) पार्श्व पब्लिकेशन अहमदाबाद, 2017	
2. तर्कामृतम् (जगदीशभट्टाचार्यविरचितम्) चौखम्बा विद्याभवन वाराणसी ।	

Semester-III

Skill Enhancement Courses: 3

प्रायोगिक-संगणकीय-संस्कृतम् “P”

Practical Computational Samskrit “P”

Course Code: MA/SKT/3/SEC3

Total Credits: 02

Time: 30 minutes for practical performance

Total Marks: 50

Internal Assessment: 20

Practical : 30

फलश्रुति: (Course Objectives)

- छात्राणां संगणकविज्ञाने निपुणता सम्पादनम् ।
- संस्कृतक्षेत्रे संगणकस्य महत्वस्य उपयोगितायाः च अवबोधः ।
- संस्कृतभाषायाः पठन-पाठने आधुनिकतायाः समावेशः ।
- संस्कृतशास्त्राणां संरक्षणाय संगणकस्य अनुप्रयोगः ।

फलावाप्ति: (Course Learning Outcomes)

- छात्राः संगणकस्य प्रयोगे निपुणाः भविष्यन्ति ।
- संस्कृतक्षेत्रे संगणकस्य उपयोगितां ज्ञास्यन्ति ।
- छात्राः संस्कृतभाषायां टङ्कणं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति

पाठ्यवस्तु (Content) -

Note: For end term examination, each candidate will be given 30 minutes for practical performance as per the following syllabus :

घटकम् (Unit) - 1

1. Computer Appreciation :

What is Computer? Characteristics of Computers, Input, Output, storage units, CPU, computer system. Advantages and Disadvantages of using computers.

2. Computer Organization

2.1 Central Processing Unit

Control Unit, Arithmetic Unit, Instruction Set, Register, Processor and Processor Speed.

2.2 Memory

Main memory : Storage Evaluation Criteria, Memory Organization, capacity, RAM, Read only Memories, Secondary Storage Devices, Magnetic Disks, Floppy and Hard Disks, Optical Disks, CD-ROM, Mass Storage Devices.

2.3 Input Devices

Keyboard, Mouse, trackball, joystick, Scanner OMR, Bar-code reader, MICR Digitizer, Card Reader, Voice Recognition, web cam, video cameras and other input devices.

2.4 Output Devices

Monitors, Printers-Dot matrix, inkjet, laser, Plotters, Computer, Output Micro Film (COM) Multimedia Projector, speech synthesizer; dumb smart and intelligent terminal.

2.5 **Multimedia:** What is Multimedia, Text, Graphics, Animation, Audio, Images, Video : Multimedia Application in Education, Entertainment, Marketing.

2.6 Computer Software

Relationship between Hardware and Software; System Software, Application Software, compiler, names of some high level languages.

3. Operating Systems

3.1 Disk Operating Systems

Simple DOS Commands, Simple File Operations, Directory Related Commands.

3.2 **Microsoft Window** An overview of Window, Basic Windows elements, File management through Windows. Using essential accessories : Systems tools, Disk cleanup, Disk defragmenter, Entertainment, Games, Calculator, Imaging-Fax, Notepad, Paint, Word pad.

घटकम् (Unit) – 2

1. Introduction to Internet

Internet, Growth of Internet, Owners of the Internet, anatomy of Internet, ARPANET and internet history of the World Wide Web, Basic Internet Terminology, Net etiquette. Internet Applications- Commerce on the Internet, Governance on the Internet, Impact of Internet on Society-Crime on/through the Internet.

2. World wide Web

Evolution of WWW, Basic features, WWW Browsers, WWW Server, HTTP, Universal Resource Locator (URL), Search Engines and their Categories, Searching Criterion, WWW and Hypertext.

3. Browsers

Basic features, Bookmarks, history, Progress indicators, Customization of Browsers, saving and printing web pages, Netscape Comni Network & Wide area Network Addressing in Internet: DNS, Domain Name and their organization, unicator, - Internet Explorer

4. Electronic mail

Introduction of e-mail, Email Networks and Servers, Email protocols - SM1P, POP3, PMAP4, MIME6. Structure of an Email-Email address, Email Header, Body and Attachments. Email Clients: Netscape Mail Clients, Outlook Express, Web based E-mail Email encryption-Address bok Signature file.

5. HTML

Document Layout, Header Elements, section Headings, Block-oriented elements, lists, inline elements, Visual markup, Hypertext links, Uniform resource Locators (URLs), Images, Forms, Tables and Special Charcters. Pracical work based on HTML.

घटकम् (Unit) – 3

1. Word Processing in English and Devanagiri Language

Word Processing concepts: Saving, Closing, Opening an existing documents, Selecting text, Editing text, Finding and replacing text, printing documents, Creating and Printing Merged Documents, Character and Paragraphs Formatting, Page Design and Layout. Editing and Proofing Tools: Checking and correcting spellings. Handling Graphics. Creating Tables and Charts. Document Templates and Wizards.

2. Spreadsheet Package

Spreadsheet Concepts. Creating Saving and Editing a Workbook, Inserting, Deleting Work Sheets, entering data in a cell / formula Copying and Moving data from selected cells. Handling operators in Formulae, Functions: Mathematical, Logical, Statistical, Text, financial, Data and Time functions, Using Function Wizard. Formatting a Worksheet: Formatting Cells - changing data alignment, changing date, number, character, or currency format, changing font, adding borders and colors, Printing worksheets, Charts and Graphs-Creating Previewing, Modifying Charts.

3. Presentation Package

Creating, Opening and Saving Presentations, Creating the Look of your Presentation, Working in Different Views, Working with slides, Making Notes, Pages etc, Drawing and Working with Objects, Adding Clip Art and Other Pictures, Designing Slide Show Running and Controlling a Slide Show, Printing Presentations.

4. Practical Work Experience

Working with MS Word, Spreadsheet and MS Power Point, Word processing, Making Mark sheet & Charts, Presentation.

परीक्षा-योजना/Examination Scheme –छात्राणां उपरोक्तविषयानुसारं प्रायोगिकी परीक्षा भविष्यति । अस्याः परीक्षायाः कृते

30 त्रिंशत् अङ्काः निर्धारिताः सन्ति । अङ्कानां विभाजनं निम्नप्रकारेण भविष्यति -

प्रायोगिकं प्रस्तुतिकरणम्

20 अङ्काः

मौखिकी परीक्षा -

10 अङ्काः

Semester-IV
CORE COURSE: 12
वैदिकवाङ्मयम्
(Vedic-Vangmayam)

Course Code: MA/SKT/4/CC12
Total Credits: 04
Time: 3 Hrs

Total Marks: 100
Internal Assessment: 30
Theory: 70

फलश्रुति: (Course Objectives) -

- वेदेषु वर्णितानां विषयाणाम् आधुनिकतायाः सन्दर्भे अवगमनम् ।
- वेदाध्ययनमाध्यमेन भारतीय-संस्कृतेः नैतिकमूल्यानां च परिचयः ।
- सम्वादसूक्तानामध्ययनेन वैदिकनाट्यविज्ञानस्यावबोधः ।
- शारीरिक-मानसिक-आध्यात्मिक-शुचितार्थं वेदाध्ययनस्य आवश्यकताया अवबोधः ।

फलावाप्ति: (Course Learning Outcomes) -

- ऋग्यजुर्वेदानां मौलिक्या अवधारणायाः परिचयो भविष्यति ।
- वैदिकदेवतानां वैदिकज्ञानस्य विशेषतया सृष्टिसंरचनायाः वैदिकी सभ्यतायाः वैदिक नाट्येतिहासस्य च परिचयः ।
- राष्ट्रियतापरकमन्त्राणां अध्ययनेन अनुप्रयोगेण च वेदेषु वर्णितायाः राष्ट्रियभावनायाः महत्त्वं ज्ञास्यन्ति ।
- उपनिषत्सु निहितविविधविषयाणाम् निहितस्य अधिगतज्ञानस्य च प्रयोगं करिष्यन्ति ।

पाठ्यवस्तु (Content) -

घटकम्-1.सूक्तानि- (संस्कृतमाध्यमेन)

- क. ज्ञानम् (ऋक्. १०.७१)
- ख. प्रजापतिः (शु.यजु. अध्यायः २३, १-५ मन्त्राः)
- ग. राष्ट्राभिवर्धनम् (अथर्ववेदः १.२९),
- घ. कालः (अथर्ववेदः १०.५३)
- ङ. पृथिवी (अथर्ववेदः १२.१)

घटकम् - 2. सम्वादसूक्तानि -

- क. पुरुरवा-उर्वशी,
- ख. सरमा-पणी,
- ग. यम-यमी,
- घ. विश्वामित्र-नदी

घटकम् -3. केनोपनिषद् (प्रथम-द्वितीयखण्डः च) (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् -4. केनोपनिषद् (तृतीय-चतुर्थखण्डः च)

निर्देशाः -

- प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।
- प्रश्नपत्रे नव (09) प्रश्नाः भविष्यन्ति । तेषु पञ्च प्रश्नाः अनिवार्याः भविष्यन्ति । प्रथमा प्रश्नसंख्या अनिवार्या भविष्यति तथा च अन्ये चत्वारो प्रश्नाः प्रथम-द्वितीय-तृतीय-चतुर्थघटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- प्रथमः प्रश्नः अनिवार्यो भविष्यति । घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । ते पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । प्रत्येकस्य प्रश्नस्य कृते द्वौ अङ्कौ (02) भविष्यतः ।

- प्रश्नसंख्या 2-9 पर्यन्त क्रमेण प्रत्येकस्मात् घटकात् द्वौ प्रश्नौ भविष्यतः। तेषु प्रत्येकस्य घटकस्य एकः प्रश्नः समाधेयः। आहत्य चत्वारः प्रश्नाः समाधेयाः। प्रतिप्रश्नं पञ्चदश अङ्कानां (15) भविष्यति।
- चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति। अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

प्रथमः प्रश्नः - (अनिवार्यप्रश्नः) :

अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत्। अस्मिन् प्रश्ने पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते। तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः।

5x2=10

प्रथमघटकाश्रिताः प्रश्नाः

द्वितीयः प्रश्नः -

(i) यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः द्वयोः मन्त्रयोः व्याख्या।

2x5=10

(ii) यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः एकः आलोचनात्मकः प्रश्नः

1x5=05

तृतीयः प्रश्नः -

(i) यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः द्वयोः मन्त्रयोः व्याख्या।

2x5=10

(ii) यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः एकः आलोचनात्मकः प्रश्नः

1x5=05

द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः

चतुर्थः प्रश्नः -

(i) यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः द्वयोः मन्त्रयोः व्याख्या।

2x5=10

(ii) यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः एकः आलोचनात्मकः प्रश्नः

1x5=05

पञ्चमः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(i) यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः द्वयोः मन्त्रयोः व्याख्या।

2x5=10

(ii) यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः एकः आलोचनात्मकः प्रश्नः

1x5=05

तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः(संस्कृतमाध्यमेन)

षष्ठः प्रश्नः -

((i) यथानिर्दिष्टोपनिषदः द्वयोः मन्त्रयोः व्याख्या।

2x5=10

(ii) यथानिर्दिष्टोपनिषदः एकः आलोचनात्मकः प्रश्नः

1x5=05

सप्तमः प्रश्नः -

(i) यथानिर्दिष्टोपनिषदः द्वयोः मन्त्रयोः व्याख्या।

2x5=10

(ii) यथानिर्दिष्टोपनिषदः एकः आलोचनात्मकः प्रश्नः

1x5=05

चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः

अष्टमः प्रश्नः -

(i) यथानिर्दिष्टोपनिषदः द्वयोः मन्त्रयोः व्याख्या।

2x5=10

(ii) यथानिर्दिष्टोपनिषदः एकः आलोचनात्मकः प्रश्नः

1x5=05

नवमः प्रश्नः -

(i) यथानिर्दिष्टोपनिषदः द्वयोः मन्त्रयोः व्याख्या।

2x5=10

(ii) यथानिर्दिष्टोपनिषदः एकः आलोचनात्मकः प्रश्नः

1x5=05

अनुशंसितग्रन्थाः -

1. ऋग्वेदीय सूक्तसंग्रह, डा.वेदप्रकाश उपाध्याय, अनुराग प्रकाशन, इलाहाबाद।
2. ऋक्सूक्तसंग्रह, कृष्ण कुमार एवं हरिदत्त शास्त्री, साहित्यभण्डार, मेरठ।
3. एकादशोपनिषद्, सत्यव्रतसिद्धान्तालंकार, विजयकृष्ण लखनपाल, ग्रेटर कैलाश, नई दिल्ली।
4. ऋक्सूक्तमणिमाला, डॉ. ब्रज बिहारी चौबे, कात्यायन वैदिक साहित्य प्रकाशन, 2010।
5. वैदिकवाङ्मयस्येतिहासः, आचार्य जगदीशचन्द्र मिश्र, चौखम्बा सुरभारती नई दिल्ली।
6. अथर्ववेद का सुबोधभाष्यः, पं. श्रीपाददामोदरपादसातवलेकरः, पारडी।
7. अथर्ववेद (अध्यात्मभाष्य) भाग १-९, विश्वनाथवेदांलंकार, रामलाल कपूर ट्रस्ट, सोनीपत।
8. अथर्ववेद (सनातनभाष्य), भाग १-४, श्रीकण्ठशास्त्री, माधव पुस्तकालय, दिल्ली।
9. यजुर्वेदभाष्यम्, स्वामी दयानन्दसरस्वती, सम्पादक- ब्रह्मदत्त जिज्ञासु, रामलाल कपूर ट्रस्ट।

Semester-IV
CORE COURSE: 13
दर्शनम् (Darshanam)

Course Code: MA/SKT/4/CC13
Total Credits: 04
Time: 3 Hrs

Total Marks: 100
Internal Assessment: 30
Theory: 70

फलश्रुति: (Course Objectives) -

- सम्बन्धितदर्शनानां मौलिकसिद्धान्तानां परिचयः ।
- न्याय-मीमांसा-जैन-बौद्धदर्शनेषु प्रतिपादितानां विषयाणां ज्ञानम् ।
- भारतीयदर्शनप्रणाल्याः विभिन्नसिद्धान्तानां विश्लेषणाय बौद्धिकक्षमतायाः विकासः ।
- तर्कज्ञानं तत्त्वज्ञानम् च ।

फलावाप्ति: (Course Learning Outcomes) -

- मीमांसादर्शनस्य आधारभूतानाम् अवधारणानां ज्ञानं भविष्यति ।
- भारतीयन्यायदृष्ट्या अनुमानस्य स्वरूपं ज्ञास्यन्ति ।
- जैनदर्शनस्य प्रासांगिकतां वक्तुं समर्थाः भविष्यन्ति ।
- बौद्धदर्शनस्य प्रासांगिकतां वक्तुं समर्थाः भविष्यन्ति ।

पाठ्यवस्तु (Content)

घटकम् -1 अर्थसंग्रहः (लौगाक्षिभास्करः) (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् -2 न्यायसिद्धान्तमुक्तावली(विश्वनाथपंचाननः) – अनुमानखण्डः(संस्कृतमाध्यमेन) ।

घटकम् -3 जैनमतम् (परिचयः स्वरूपं महत्वं च) ।

घटकम् -4 बौद्धमतम् (परिचयः स्वरूपं महत्वं च) ।

निर्देशाः -

- प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।
- प्रश्नपत्रे नव (09) प्रश्नाः भविष्यन्ति । तेषु पञ्च प्रश्नाः अनिवार्याः भविष्यन्ति । प्रथमा प्रश्नसंख्या अनिवार्या भविष्यति तथा च अन्ये चत्वारो प्रश्नाः प्रथम-द्वितीय-तृतीय-चतुर्थघटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- प्रथमः प्रश्नः अनिवार्यो भविष्यति । घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । ते पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । प्रत्येकस्य प्रश्नस्य कृते द्वौ अङ्कौ (02) भविष्यतः ।
- प्रश्नसंख्या 2-9 पर्यन्तं क्रमेण प्रत्येकस्मात् घटकात् द्वौ प्रश्नौ भविष्यतः । तेषु प्रत्येकस्य घटकस्य एकः प्रश्नः समाधेयः । आहत्य चत्वारः प्रश्नाः समाधेयाः । प्रतिप्रश्नं पञ्चदश अङ्कानां (15) भविष्यति ।
- प्रथम-द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति । अन्ये संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

प्रथमः प्रश्नः - (अनिवार्यप्रश्नः)

अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2=10

प्रथमघटकाश्रिताः प्रश्नाः (संस्कृतमाध्यमेन)

द्वितीयः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।

1x15=15

तृतीयः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।

1x15=15

द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः

चतुर्थः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।

1x15=15

पञ्चमः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।

1x15=15

तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः

षष्ठः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x15=15

सप्तमः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x15=15

चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः

अष्टमः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x15=15

नवमः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x15=15

अनुशंसितग्रन्थाः -

1. अर्थसंग्रहः, वाचस्पति उपाध्यायः, चौखम्बा ओरियान्टालिया ।
2. अर्थसंग्रहः, दयाशंकरशास्त्री, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशनम्, वाराणसी ।
3. अर्थसंग्रहः, डा. कामेश्वरनाथमिश्रः, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशनम्, वाराणसी ।
4. न्यायसिद्धान्तमुक्तावली, कृष्णवल्लभाचार्य, चौखम्बा संस्कृत संस्थानम्, वाराणसी ।
5. न्यायसिद्धान्तमुक्तावली, गजाननशास्त्री मुसलगाँवकरः, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशनम्, वाराणसी ।
6. न्यायसिद्धान्तमुक्तावली, (प्रत्यक्षखण्डः) धर्मेन्द्रनाथ शास्त्री, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली ।
7. न्यायसिद्धान्तमुक्तावली, दयाशंकरशास्त्री, सुरभारती प्रकाशनम्, कानपुर ।
8. सर्वदर्शनसङ्ग्रहः, वासुदेव शास्त्री, निर्णयसागर प्रैस, मुम्बई, १९२४ ।
9. सर्वदर्शनसङ्ग्रहः, उमाशङ्करऋषिः, चौखम्बा विद्याभवनम्, वाराणसी १९६४ ।
10. सर्वदर्शनसङ्ग्रहः, मदन मोहन अग्रवाल, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, दिल्ली ।

Semester-IV

CORE COURSE: 14

संस्कृत-अनुसंधान-प्रविधि:

(Sanskrit Research Methodology)

Course Code: MA/SKT/4/CC14

Total Credits: 04

Time: 3 Hrs

Total Marks: 100

Internal Assessment: 30

Theory: 70

फलश्रुति: (Course Objectives)

- अनुसंधानस्य महत्वस्य उपयोगितायाः अवबोधः ।
- संस्कृतक्षेत्रे वर्तमानपरिपेक्ष्ये अनुसंधानस्य आवश्यकतायाः बोधः ।
- छात्रेषु अनुसन्धानवृत्तेर्विकासः ।
- मौलिकानुसन्धानेन संस्कृतशास्त्रेषु विद्यमानं गुढज्ञानविज्ञानस्य च प्रकटीकरणम् ।

फलावाप्ति: (Course Learning Outcomes)

- अनुसंधानस्य स्वरूपस्य ज्ञानं भविष्यति ।
- संस्कृतभाषासन्दर्भे अनुसन्धानस्य योग्यतायाः विकासो भविष्यति ।
- अनुसंधानसंक्षिप्तिकायाः अनुसंधानप्रतिवेदनस्य शोधपत्रलेखनस्य च ज्ञानं भविष्यति ।
- शोधप्रबन्धनिर्माणप्रविधिः समीक्षात्मकग्रन्थसम्पादनप्रविधिः पाठालोचनसिद्धान्तानां च ज्ञानं भविष्यति ।

पाठ्यवस्तु (Content)

घटकम् -1 अनुसंधानम् – अर्थः, परिभाषा, महत्वं, आवश्यकता, गुणाः, स्तराः, सोपानानि(समस्या चयनम्, उद्देश्यनिर्धारणम्, परिकल्पनायाः प्रतिपादनम्, शोधस्य रूपरेखा, प्रदत्तानां संकलनम्, प्रदत्तानां विश्लेषणम्, सामान्यीकरणम्), मनोवैज्ञानिकावधारणाश्च । (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् -2 अनुसंधानस्य प्रकाराः, अनुसन्धानपद्धतयः, अनुसंधानप्रकृतयः, संस्कृतभाषायाः गवेषणार्थं योग्यता च । (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् -3 अनुसंधानसंक्षिप्तिका – अर्थः प्रकाराः सोपानानि च । अनुसंधानप्रतिवेदनम् – अर्थः स्वरूपं सोपानानि उपकरणानि उदाहरणानि च । शोधपत्रलेखनम् – अर्थः स्वरूपं महत्वं लेखनसोपानानि च ।

घटकम् -4 शोधप्रबन्धनिर्माणप्रविधिः समीक्षात्मकग्रन्थसम्पादनप्रविधिः च – स्वरूपं प्रक्रिया च । पाठालोचनस्य सिद्धान्तः प्रयोगश्च ।

निर्देशाः -

- प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।
- प्रश्नपत्रे नव (09) प्रश्नाः भविष्यन्ति । तेषु पञ्च प्रश्नाः अनिवार्याः भविष्यन्ति । प्रथमा प्रश्नसंख्या अनिवार्या भविष्यति तथा च अन्ये चत्वारो प्रश्नाः प्रथम-द्वितीय-तृतीय-चतुर्थघटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- प्रथमः प्रश्नः अनिवार्यो भविष्यति । घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । ते पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । प्रत्येकस्य प्रश्नस्य कृते द्वौ अङ्कौ (02) भविष्यतः ।
- प्रश्नसंख्या 2-9 पर्यन्तं क्रमेण प्रत्येकस्मात् घटकात् द्वौ प्रश्नौ भविष्यतः । तेषु प्रत्येकस्य घटकस्य एकः प्रश्नः समाधेयः । आहत्य चत्वारः प्रश्नाः समाधेयाः । प्रतिप्रश्नं पञ्चदश अङ्कानां (15) भविष्यति ।
- प्रथम-द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति । अन्ये संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

प्रथमः प्रश्नः - (अनिवार्यप्रश्नः)

अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2=10

प्रथमघटकाश्रिताः प्रश्नाः (संस्कृतमाध्यमेन)

द्वितीयः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x15=15

तृतीयः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x15=15

द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः

चतुर्थः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x15=15

पञ्चमः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x15=15

तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः

षष्ठः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x15=15

सप्तमः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x15=15

चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः

अष्टमः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x15=15

नवमः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x15=15

अनुशंसितग्रन्थाः -

1. संस्कृतशोधप्रविधिः - डॉ. सत्यनारायणाचार्यः, सिद्धमहावीरपाटणा, पूरी, 2012 ।
2. शोधप्रविधि एवं पाण्डुलिपि विज्ञान - प्रो. डॉ. अभिराजराजेन्द्रमिश्रः, अक्षयवटप्रकाशन, प्रयागराज, उत्तरप्रदेश ।
3. शिक्षानुसंधानं संख्याशास्त्रं च - डॉ. डम्बरुधरपति, हंसा प्रकाशन, चान्दपोल बाजार जयपुर ।
4. Research Methodology - Methods and Techniques by C.R. Kothari, New Age International (P) Ltd, New Delhi
5. Research Methodology by R. Pannarselvam, PHI Learning, New Delhi
6. Anusandhana paddhati of Prof. Bhagirath Prasad Tripathi, Sarasvati sushama, vol.2, V.S. Sampurnanda Sanskrit University

Semester-IV

Discipline Specific Elective Courses: 9

व्याकरणम् (विशिष्टाध्ययनम्)

Vyakarnam (Specific Study)

Course Code: MA/SKT/4/DSC9

Total Credits: 04

Time: 3 Hrs

Total Marks: 100

Internal Assessment: 30

Theory: 70

फलश्रुति: (Course Objectives)

- संस्कृतभाषायाः वैज्ञानिकपरम्परायाः परिचयसम्पादनम् ।
- संस्कृतव्याकरणस्य पारिभाषिकशब्दानां ज्ञानम् ।
- व्याकरणमहाभाष्यस्य दार्शनिकता सम्पादनार्थम् ।
- वाक्यपदीयस्य अध्ययनेन स्फोटवादस्य बोधः ।

फलावाप्ति: (Course Learning Outcomes)

- तद्धितेष्वपत्याधिकारप्रकरणे विहिताः छण्-ढञ्-यत्-ख-ढक्-अञ्-खञ्-छ-ठक्-फिञ्-ण्य-इञ्-ष्यङ् इत्येते प्रत्ययाः छात्रान् पाठयन्ते ।
- तद्धितेषु मत्वर्थीयप्रकरणान्तर्गतं मतुप्-लज्-इलच्-श-न-ण-विनि-इनि-अण्-वलच्-ठन्-युस् इत्यादीन् प्रत्ययान् ज्ञास्यन्ति ।
- आत्मनेपदानां परस्मैपदानां च व्युत्पत्तिप्रक्रियायाः बोधः ।
- णिजन्त-सन्नत-यङन्ताः व्युत्पत्तिप्रक्रियायाः बोधः ।

पाठ्यवस्तु (Content) -

- घटकम्-1 वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी(भट्टोजिदीक्षितः)- तद्धितेषु अपत्याधिकारप्रकरणम् ।
- घटकम्-2 वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी(भट्टोजिदीक्षितः)- तद्धितेषु मत्वर्थीयप्रकरणम् ।
- घटकम्-3 वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी(भट्टोजिदीक्षितः)- आत्मनेपदप्रकरणम्, परस्मैपदप्रकरणम्(संस्कृतमाध्यमेन) ।
- घटकम्-4 वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी(भट्टोजिदीक्षितः)- णिजन्तप्रकरणम्, सन्नतप्रकरणम्, यङन्तप्रकरणम् (संस्कृतमाध्यमेन) ।

निर्देशाः -

- प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।
- प्रश्नपत्रे नव (09) प्रश्नाः भविष्यन्ति । तेषु पञ्च प्रश्नाः अनिवार्याः भविष्यन्ति । प्रथमा प्रश्नसंख्या अनिवार्या भविष्यति तथा च अन्ये चत्वारो प्रश्नाः प्रथम-द्वितीय-तृतीय-चतुर्थघटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- प्रथमः प्रश्नः अनिवार्यो भविष्यति । घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । ते पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । प्रत्येकस्य प्रश्नस्य कृते द्वौ अङ्कौ (02) भविष्यतः ।
- प्रश्नसंख्या 2-9 पर्यन्तं क्रमेण प्रत्येकस्मात् घटकात् द्वौ प्रश्नौ भविष्यतः । तेषु प्रत्येकस्य घटकस्य एकः प्रश्नः समाधेयः । आहत्य चत्वारः प्रश्नाः समाधेयाः । प्रतिप्रश्नं पञ्चदश अङ्कानां (15) भविष्यति ।
- तृतीय-चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति । अन्ये संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

प्रथमः प्रश्नः - (अनिवार्यप्रश्नः)

अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2=10

प्रथमघटकाश्रिताः प्रश्नाः

द्वितीयः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् त्रयाणां पदानां व्याख्या । $3 \times 3 = 9$
(ii) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् सूत्रद्वयोः सोदाहरणं व्याख्या । $3 \times 2 = 6$

तृतीयः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् त्रयाणां पदानां व्याख्या । $3 \times 3 = 9$
(ii) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् सूत्रद्वयोः सोदाहरणं व्याख्या । $3 \times 2 = 6$

द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः

चतुर्थः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् पदचतुष्टयस्य व्याख्या । $4 \times 2\frac{1}{2} = 10$
(ii) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् सूत्रद्वयस्य व्याख्या । $2 \times 2\frac{1}{2} = 5$

पञ्चमः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् पदचतुष्टयस्य व्याख्या । $4 \times 2\frac{1}{2} = 10$
(ii) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् सूत्रद्वयस्य व्याख्या । $2 \times 2\frac{1}{2} = 5$

तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः

षष्ठः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् पदचतुष्टयस्य व्याख्या । $4 \times 2\frac{1}{2} = 10$
(ii) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् सूत्रद्वयस्य व्याख्या । $2 \times 2\frac{1}{2} = 5$

सप्तमः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् पदचतुष्टयस्य व्याख्या । $4 \times 2\frac{1}{2} = 10$
(ii) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् सूत्रद्वयस्य व्याख्या । $2 \times 2\frac{1}{2} = 5$

चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः

अष्टमः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् पदचतुष्टयस्य व्याख्या । $4 \times 2\frac{1}{2} = 10$
(ii) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् सूत्रद्वयस्य व्याख्या । $2 \times 2\frac{1}{2} = 5$

नवमः प्रश्नः -

- (i) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् पदचतुष्टयस्य व्याख्या । $4 \times 2\frac{1}{2} = 10$
(ii) यथानिर्दिष्टप्रकरणात् सूत्रद्वयस्य व्याख्या । $2 \times 2\frac{1}{2} = 5$

अनुशासितग्रन्थाः -

- वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (पूर्वार्धम्) बालमनोरमा-तत्वबोधिनी-सहिता, भट्टोजिदीक्षितः, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली ।
- वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (भाग १-२) गोपालदत्त पाण्डेय, चौखम्बा सुरभारती, वाराणसी ।
- वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी काशिकावृत्तिश्च (प्रथमो भागः), विद्वान् बि. एल्. गणपतिभट्टः, विद्वान् बि. कृष्णराजभट्टः, श्रीशंकर अद्वैतशोधकेन्द्रम्, शृंगेरी ।
- वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी भाग -१, व्याख्याकार - पं. बालकृष्ण पंचोली ।
- वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (उत्तरार्धम्) बालमनोरमा-तत्वबोधिनी-सहिता, भट्टोजिदीक्षितः मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली ।

Semester-IV
Discipline Specific Elective Courses: 10
साहित्यम् (विशिष्टाध्ययनम्)
Shahityam (Specific Study)

Course Code: MA/SKT/4/DSC10
Total Credits: 04
Time: 3 Hrs

Total Marks: 100
Internal Assessment: 30
Theory: 70

फलश्रुति: (Course Objectives)

- समृद्धसंस्कृतसाहित्यस्य काव्यशास्त्रीयपरम्परायाः ज्ञानम् ।
- काव्यशास्त्रीयसिद्धान्तानां ज्ञानम् ।
- कवित्वशक्तेः प्रकटीकरणम् ।
- गद्य-पद्य-नाट्यादीनां काव्यविधानां परिज्ञानम् ।

फलावाप्ति: (Course Learning Outcomes)

- काव्यस्वरूपं काव्यप्रयोजनं च ज्ञास्यन्ति ।
- काव्यभेदानां नाट्यतत्त्वानां ज्ञानं भविष्यति ।
- वक्रोक्तिकाव्यस्य परिचयोऽवबोधश्च ।
- काव्यस्य स्वरूपं वक्तुं समर्थाः भविष्यन्ति ।

पाठ्यवस्तु (Content)

घटकम् -1 साहित्यदर्पणः (१-२ परिच्छेदौ) (संस्कृतमाध्यमेन) ।

घटकम् -2 साहित्यदर्पणः (4- काव्यभेदाः, ६-रूपक-नाटक-महाकाव्य-गद्य-पद्य-मिश्रकाव्यलक्षणानि) ।

घटकम् -3 वक्रोक्तिकाव्यम् (प्रथमोन्मेषः) ।

घटकम् -4 काव्यमीमांसा (१-४ अध्यायाः) (संस्कृतमाध्यमेन) ।

निर्देशाः -

- प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।
- प्रश्नपत्रे नव (09) प्रश्नाः भविष्यन्ति । तेषु पञ्च प्रश्नाः अनिवार्याः भविष्यन्ति । प्रथमा प्रश्नसंख्या अनिवार्या भविष्यति तथा च अन्ये चत्वारो प्रश्नाः प्रथम-द्वितीय-तृतीय-चतुर्थघटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- प्रथमः प्रश्नः अनिवार्यो भविष्यति । घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । ते पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । प्रत्येकस्य प्रश्नस्य कृते द्वौ अङ्कौ (02) भविष्यतः ।
- प्रश्नसंख्या 2-9 पर्यन्तं क्रमेण प्रत्येकस्मात् घटकात् द्वौ प्रश्नौ भविष्यतः । तेषु प्रत्येकस्य घटकस्य एकः प्रश्नः समाधेयः । आहत्य चत्वारः प्रश्नाः समाधेयाः । प्रतिप्रश्नं पञ्चदश अङ्कानां (15) भविष्यति ।
- प्रथम-चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति अन्ये संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

प्रथमः प्रश्नः - (अनिवार्यप्रश्नः) : संस्कृतमाध्यमेन

अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2 = 10

प्रथमघटकाश्रिताः प्रश्नाः (संस्कृतमाध्यमेन)

द्वितीयः प्रश्नः -

(i) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाद्वयोः सप्रसंगव्याख्या ।

2x5 = 10

(ii) एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x5 = 05

तृतीयः प्रश्नः -

(i) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाद्वयोः संप्रसंगव्याख्या । 2x5 = 10

(ii) एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x5 = 05

द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः

चतुर्थः प्रश्नः -

(i) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाद्वयोः संप्रसंगव्याख्या । 2x5 = 10

(ii) एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x5 = 05

पञ्चमः प्रश्नः -

(i) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाद्वयोः संप्रसंगव्याख्या । 2x5 = 10

(ii) एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x5 = 05

तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः

षष्ठः प्रश्नः -

(i) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाद्वयोः संप्रसंगव्याख्या । 2x5 = 10

(ii) एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x5 = 05

सप्तमः प्रश्नः -

(i) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाद्वयोः संप्रसंगव्याख्या । 2x5 = 10

(ii) एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x5 = 05

चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः (संस्कृतमाध्यमेन)

अष्टमः प्रश्नः -

(i) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाद्वयोः संप्रसंगव्याख्या । 2x5 = 10

(ii) एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x5 = 05

नवमः प्रश्नः -

(i) यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाद्वयोः संप्रसंगव्याख्या । 2x5 = 10

(ii) एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः । 1x5 = 05

अनुशंसितग्रन्थाः

1. साहित्यदर्पणः - विश्वनाथः , व्याख्याकार- निरूपण विद्यालंकार , साहित्यभण्डार , मेरठ ।
2. साहित्यदर्पणः, शालिग्राम शास्त्री, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली , २००४ ।
3. साहित्यदर्पणः, सत्यव्रत सिंह, चौखम्बा विद्या भवन, वाराणसी ।
4. वक्रोक्तिकाव्यजीवितम् - आचार्य विश्वेश्वर ।
5. काव्यमीमांसा - केदारनाथ शर्मा ।

Semester-IV

Discipline Specific Elective Courses: 11

वेदः (विशिष्टाध्ययनम्)

Ved (Specific Study)

Course Code: MA/SKT/4/DSC11

Total Credits: 04

Time: 3 Hrs

Total Marks: 100

Internal Assessment: 30

Theory: 70

फलश्रुति: (Course Objectives)

- वेदेषु वर्णितानां विषयाणाम् आधुनिकतायाः सन्दर्भे अवगमनम् ।
- वेदाध्ययनमाध्यमेन भारतीय-संस्कृतेः नैतिकमूल्यानां च परिचयः ।
- सम्वादसूक्तानामध्ययनेन वैदिकनाट्यविज्ञानस्यावबोधः ।
- शारीरिक-मानसिक-आध्यात्मिक-शुचितार्थं वेदाध्ययनस्य आवश्यकताया अवबोधः ।

फलावाप्ति: (Course Learning Outcomes)

- ब्राह्मणग्रन्थानां परिचयं विषयवस्तु च बोधयितुं समर्थाः भविष्यन्ति ।
- आरण्यकग्रन्थानां परिचयं विषयवस्तु च बोधयितुं समर्थाः भविष्यन्ति ।
- श्रौतसूत्राणां परिचयं विषयवस्तु च बोधयितुं समर्थाः भविष्यन्ति ।
- वैदिकछन्दसां ज्ञानं भविष्यति ।

पाठ्यवस्तु (Content)

घटकम् -1 ऐतरेयब्राह्मणम् (अध्यायः-३४) (संस्कृतमाध्यमेन) ।

घटकम् -2 तैत्तिरीयारण्यकम् , प्रपाठकः - २, अनुवाकः १-१०

घटकम् -3 कात्यायनश्रौतसूत्रम्-अध्यायः २, कण्डिका १-४ (दर्शपौर्णमासः)

घटकम् -4 वैदिकछन्दसां ज्ञानम् - प्रमुखवैदिकछन्दांसि (ऋक्प्रातिशाख्यानसारेण) (संस्कृतमाध्यमेन)

निर्देशाः -

- प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।
- प्रश्नपत्रे नव (09) प्रश्नाः भविष्यन्ति । तेषु पञ्च प्रश्नाः अनिवार्याः भविष्यन्ति । प्रथमा प्रश्नसंख्या अनिवार्या भविष्यति तथा च अन्ये चत्वारो प्रश्नाः प्रथम-द्वितीय-तृतीय-चतुर्थघटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- प्रथमः प्रश्नः अनिवार्यो भविष्यति । घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । ते पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । प्रत्येकस्य प्रश्नस्य कृते द्वौ अङ्कौ (02) भविष्यतः ।
- प्रश्नसंख्या 2-9 पर्यन्तं क्रमेण प्रत्येकस्मात् घटकात् द्वौ प्रश्नौ भविष्यतः । तेषु प्रत्येकस्य घटकस्य एकः प्रश्नः समाधेयः । आहत्य चत्वारः प्रश्नाः समाधेयाः । प्रतिप्रश्नं पञ्चदश अङ्कानां (15) भविष्यति ।
- प्रथम-चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति । अन्ये संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

प्रथमः प्रश्नः - (अनिवार्यप्रश्नः) : संस्कृतमाध्यमेन

अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2 = 10

प्रथमघटकाश्रितप्रश्नाः (संस्कृतमाध्यमेन)

द्वितीयः प्रश्नः - प्रकरणत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टाध्यायात् त्रीणि प्रकरणानि प्रदास्यन्ते ।

3x5 = 15

तृतीयः प्रश्नः - प्रकरणत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टाध्यायात् त्रीणि प्रकरणानि प्रदास्यन्ते ।

3x5 = 15

द्वितीयघटकाश्रितप्रश्नाः

चतुर्थः प्रश्नः - प्रकरणत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टानुवाकेभ्यः त्रीणि प्रकरणानि प्रदास्यन्ते । 3x5 = 15

पञ्चमः प्रश्नः - प्रकरणत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टानुवाकेभ्यः त्रीणि प्रकरणानि प्रदास्यन्ते । 3x5 = 15

तृतीयघटकाश्रितप्रश्नाः

षष्ठः प्रश्नः - सूत्रत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टाध्यायात् सूत्रत्रयं प्रदास्यन्ते । 3x5 = 15

सप्तमः प्रश्नः - सूत्रत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टाध्यायात् सूत्रत्रयं प्रदास्यन्ते । 3x5 = 15

चतुर्थघटकाश्रितप्रश्नाः (संस्कृतमाध्यमेन)

अष्टमः प्रश्नः - त्रयाणां छन्दसां सलक्षणं सोदाहरणं च व्याख्यानाय त्रीणि छन्दासि प्रदास्यन्ते । 3x5 = 15

नवमः प्रश्नः - त्रयाणां छन्दसां सलक्षणं सोदाहरणं च व्याख्यानाय त्रीणि छन्दासि प्रदास्यन्ते । 3x5 = 15

अनुशासितग्रन्थाः

1. ऐतरेयब्राह्मणम् (सायणभाष्यसहितम्), डा० सुधाकर मालवीय, तारा प्रिंटिंग वर्क्स, वाराणसी ।
2. ऐतरेयालोचनम्, सत्यव्रत सामश्रमी ।
3. ए. वी. कीथ, द ऋग्वैदिक ब्राह्मणाज् ।
4. तैत्तिरीयारण्यकम्, सायणभाष्यसहितम्, आनन्दाश्रम, पूना ।
5. तैत्तिरीयारण्यकम्, भाष्यकार - भट्टभास्कर ।
6. कात्यायनश्रौतसूत्रम्, विद्याधरशर्मा-कृत सरलावृत्ति, अच्युत ग्रन्थमाला, वाराणसी ।
7. कात्यायनश्रौतसूत्रम् (भाग १-२), नित्यानन्द पन्त, गोपालशास्त्री नेने, चौखम्बा संस्कृत सीरिज, वाराणसी ।
8. कात्यायनश्रौतसूत्रम्, कर्कभाष्य, डा. बेवर, चौखम्बा संस्कृत सीरिज, वाराणसी ।
9. पारस्करगृह्यसूत्रम्, खेमराज श्रीकृष्णदास, बाम्बे ।
10. ऋक्प्रातिशाख्यम्, मङ्गलदेव शास्त्री, चौखम्बा, वाराणसी ।
11. ऋक्प्रातिशाख्यम्, (उव्वटकृतभाष्यसहितम्), वीरेन्द्रकुमार वर्मा, चौखम्बासंस्कृतप्रतिष्ठानम्, वाराणसी ।

Semester-IV

Discipline Specific Elective Courses: 12 अद्वैत-वेदान्त-दर्शनम् (विशिष्टाध्ययनम्)

Advait-Vedanta-Darshanam (Specific Study)

Course Code: MA/SKT/4/DSC12

Total Credits: 04

Time: 3 Hrs

Total Marks: 100

Internal Assessment: 30

Theory: 70

फलश्रुति: (Course Objectives)

- अद्वैतवेदान्तदर्शनस्य वैशिष्ट्यावबोधनम् ।
- ब्रह्म-जीव-प्रकृत्यादीनां तत्त्वानां ज्ञानम् ।
- जीव-ब्रह्मैक्यं प्रतिपादनेन वसुधैवकुटुम्बकमित्यस्य भावस्य जागरणम् ।
- आत्मावबोधः आत्मानुभूतिश्च ।

फलावाप्ति: (Course Learning Outcomes)

- श्रुतिप्रतिपादितब्रह्मणः स्वरूपज्ञानम् ।
- श्रुतिप्रतिपादितब्रह्मणः स्वरूपज्ञानम् ।
- श्रुतिप्रतिपादितब्रह्मणः स्वरूपज्ञानम् ।
- श्रुतिप्रतिपादितब्रह्मणः स्वरूपज्ञानम् ।

पाठ्यवस्तु (Content)

घटकम् -1. ब्रह्मसूत्रम्(शाङ्करभाष्यानुसारम्) – प्रथमोऽध्यायः

घटकम् -2 ब्रह्मसूत्रम्(शाङ्करभाष्यानुसारम्) – द्वितीयोऽध्यायः

घटकम् -3. ब्रह्मसूत्रम्(शाङ्करभाष्यानुसारम्) – तृतीयोऽध्यायः

घटकम् -4. ब्रह्मसूत्रम्(शाङ्करभाष्यानुसारम्) – चतुर्थोऽध्यायः

निर्देशाः -

- प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।
- प्रश्नपत्रे नव (09) प्रश्नाः भविष्यन्ति । तेषु पञ्च प्रश्नाः अनिवार्याः भविष्यन्ति । प्रथमा प्रश्नसंख्या अनिवार्या भविष्यति तथा च अन्ये चत्वारो प्रश्नाः प्रथम-द्वितीय-तृतीय-चतुर्थ-घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- प्रथमः प्रश्नः अनिवार्यो भविष्यति । घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । ते पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । प्रत्येकस्य प्रश्नस्य कृते द्वौ अङ्कौ (02) भविष्यतः ।
- प्रश्नसंख्या 2-9 पर्यन्तं क्रमेण प्रत्येकस्मात् घटकात् द्वौ प्रश्नौ भविष्यतः । तेषु प्रत्येकस्य घटकस्य एकः प्रश्नः समाधेयः । आहत्य चत्वारः प्रश्नाः समाधेयाः । प्रतिप्रश्नं पञ्चदश अङ्कानां (15) भविष्यति ।
- प्रथम-तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति । अन्ये संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

प्रथमः प्रश्नः - (अनिवार्यप्रश्नः)

अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2=10

प्रथमघटकाश्रिताः प्रश्नाः (संस्कृतमाध्यमेन)

द्वितीयः प्रश्नः -

iii. एकः परिचयात्मकः/सारांशो वा प्रश्नः ।

1x5=05

iv. यथानिर्दिष्टग्रन्थात् द्वयोः सूत्रयोः व्याख्या ।

2x5=10

तृतीयः प्रश्नः -

- i. एकः परिचयात्मकः/सारांशो वा प्रश्नः । 1x5=05
ii. यथानिर्दिष्टग्रन्थात् द्वयोः सूत्रयोः व्याख्या । 2x5=10

द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः(संस्कृतमाध्यमेन)

चतुर्थः प्रश्नः -

- i. एकः परिचयात्मकः/सारांशो वा प्रश्नः । 1x5=05
ii. यथानिर्दिष्टग्रन्थात् द्वयोः सूत्रयोः व्याख्या । 2x5=10

पञ्चमः प्रश्नः -

- i. एकः परिचयात्मकः/सारांशो वा प्रश्नः । 1x5=05
ii. यथानिर्दिष्टग्रन्थात् द्वयोः सूत्रयोः व्याख्या । 2x5=10

तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः

षष्ठः प्रश्नः -

- i. एकः परिचयात्मकः/सारांशो वा प्रश्नः । 1x5=05
ii. यथानिर्दिष्टग्रन्थात् द्वयोः सूत्रयोः व्याख्या । 2x5=10

सप्तमः प्रश्नः -

- i. एकः परिचयात्मकः/सारांशो वा प्रश्नः । 1x5=05
ii. यथानिर्दिष्टग्रन्थात् द्वयोः सूत्रयोः व्याख्या । 2x5=10

चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः

अष्टमः प्रश्नः -

- i. एकः परिचयात्मकः/सारांशो वा प्रश्नः । 1x5=05
ii. यथानिर्दिष्टग्रन्थात् द्वयोः सूत्रयोः व्याख्या । 2x5=10

नवमः प्रश्नः -

- i. एकः परिचयात्मकः/सारांशो वा प्रश्नः । 1x5=05
ii. यथानिर्दिष्टग्रन्थात् द्वयोः सूत्रयोः व्याख्या । 2x5=10

अनुशंसितग्रन्थाः -

1. वेदान्त दर्शन (ब्रह्मसूत्रम्), हरिकृष्णदास गोयन्दका, गीताप्रेस, गोरखपुर ।
2. ब्रह्मसूत्रशांकरभाष्यम्, भामतीसहिता, स्वामी योगीन्द्रानन्द, षड्वर्षीय प्रकाशन, वाराणसी ।
3. ब्रह्मसूत्रशांकरभाष्यम्, स्वामी सत्यानन्द सरस्वती, सत्यानन्दीदीपिकासहितम्, गोविन्दमठ, वाराणसी, १९७८ ।
4. ब्रह्मसूत्रभाष्यम्, (श्रीमच्छङ्करभगवत्पादाचार्यैः विरचितम्), श्रीजगद्गुरुशङ्कराचार्य महासंस्थानम् दक्षिणाम्नाय श्रीशारदापीठम्, शृंगेरी, 2011 ।

Semester-IV

Discipline Specific Elective Courses: 13

पुरालिपि-अभिलेखानां च विशिष्टाध्ययनम्

(Specific Study of Palaeography and Inscriptions)

Course Code: MA/SKT/4/DSC13

Total Credits: 04

Time: 3 Hrs

Total Marks: 100

Internal Assessment: 30

Theory: 70

फलश्रुति: (Course Objectives)

- प्राचीनलिपिविज्ञानस्य ज्ञानसम्पादनम् ।
- प्राचीनाभिलेखानामध्ययने छात्राणामभिरुचिनिर्माणम् ।
- पुरालिपिविज्ञानस्य महत्वस्य आवश्यकतायाः च अवबोधः ।
- अभिलेखानामध्ययनस्य महत्वस्य उपयोगितायाः चावबोधः ।

फलावाप्ति: (Course Learning Outcomes)

- पुरालिपे: इतिहासस्य ब्राह्मी-शारदा-ग्रन्थलिपे: च वर्णमालायाः ज्ञानं भविष्यति ।
- अभिलेखानां महत्वं वक्तुं समर्थाः भविष्यन्ति ।
- अशोक-मौर्योत्तरकालीनाभिलेखानां महत्वं विषयवस्तु च ज्ञास्यन्ति ।
- गुप्त-गुप्तोत्तरकालीनाभिलेखानां महत्वं विषयवस्तु च ज्ञास्यन्ति ।

पाठ्यवस्तु (Content)

घटकम् -1. पुरालिपिशास्त्रम् - (संस्कृतमाध्यमेन)

- भारते लेखनकलायाः प्राचीनता ।
- प्राचीनभारते लिपयः तासाम् उत्पत्तिः विकासश्च ।
- लेखनसामग्री पुस्तकालयः संग्रहालयश्च ।
- लेखनव्यवसायः उत्कीर्णनव्यवसायश्च ।
- प्रसिद्धेषु ग्रन्थेषु प्रयुक्तानि लेखकस्य लक्षणानि ।
- लिप्याभ्यासः - ब्राह्मी-शारदा-ग्रन्थलिपेश्च वर्णमालायाः अभ्यासः ।
- लिप्यन्तरीकरणम् -१. देवनागरीतः रोमन् लिप्याम् ।
- २. रोमन् लिपितः देवनागर्याम्

घटकम् -2. अभिलेखानां सामान्यपरिचयः - (संस्कृतमाध्यमेन)

- अभिलेखानामध्ययनस्य आवश्यकता महत्त्वञ्च ।
- अभिलेखानामध्ययनस्य इतिहासः ।
- अभिलेखानां वर्गीकरणम् ।
- अभिलेखेषु संवत्-विक्रम-शक-गुप्त-हर्षादि ।

घटकम् -3. अभिलेखाः - (१) क. अशोकस्य प्रमुखाः स्तम्भलेखाः शिलालेखाः च ।

- ख. मौर्योत्तरकालीनाभिलेखाः - सारनाथबौद्धप्रतिमालेखः(कनिष्कस्य राज्याभिषेकस्य तृतीयवर्षस्य), गिरनारशिलालेखः(रुद्रदाम्नः), हाथीगुम्फाभिलेखः(खारवेलस्य)

घटकम् -4. अभिलेखाः - (२) गुप्तकालीनाभिलेखाः गुप्तोत्तरकालीनाभिलेखाः च - प्रयागप्रशस्तिः(समुद्रगुप्तस्य),

मन्दसौरशिलालेखः(यशोधर्मनः), बांसखेडाताम्रपट्टाभिलेखः(हर्षः) एहोलाभिलेखः(पुलकेशिन्
द्वितीयः)

निर्देशाः -

- प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।
- प्रश्नपत्रे नव (09) प्रश्नाः भविष्यन्ति । तेषु पञ्च प्रश्नाः अनिवार्याः भविष्यन्ति । प्रथमा प्रश्नसंख्या अनिवार्या भविष्यति तथा च अन्ये चत्वारो प्रश्नाः प्रथम-द्वितीय-तृतीय-चतुर्थघटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- प्रथमः प्रश्नः अनिवार्यो भविष्यति । घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । ते पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । प्रत्येकस्य प्रश्नस्य कृते द्वौ अङ्कौ (02) भविष्यतः ।
- प्रश्नसंख्या 2-9 पर्यन्तं क्रमेण प्रत्येकस्मात् घटकात् द्वौ प्रश्नौ भविष्यतः । तेषु प्रत्येकस्य घटकस्य एकः प्रश्नः समाधेयः । आहत्य चत्वारः प्रश्नाः समाधेयाः । प्रतिप्रश्नं पञ्चदश अङ्कानां (15) भविष्यति ।
- प्रथम-द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति अन्ये संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

प्रथमः प्रश्नः - (अनिवार्यप्रश्नः) : संस्कृतमाध्यमेन

अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2 = 10

प्रथमघटकाश्रिताः प्रश्नाः (संस्कृतमाध्यमेन)

द्वितीयः प्रश्नः -

- (क) एकं निबन्धं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः विषयमेकं प्रदास्यते ।
- (ख) एकस्याः लिप्याः वर्णमालायाः लेखनम् (निर्दिष्टलिपिषु)
- (ग) देवनागरीतः रोमन् लिप्यां लिप्यन्तरीकरणम्
- (घ) रोमन् लिपितः देवनागर्यां लिप्यन्तरीकरणम्

1x5 = 5

1x5 = 5

1x2 = 2

1x3 = 3

तृतीयः प्रश्नः -

- (क) एकं निबन्धं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः विषयमेकं प्रदास्यते ।
- (ख) एकस्याः लिप्याः वर्णमालायाः लेखनम् (निर्दिष्टलिपिषु)
- (ग) देवनागरीतः रोमन् लिप्यां लिप्यन्तरीकरणम्
- (घ) रोमन् लिपितः देवनागर्यां लिप्यन्तरीकरणम्

1x5 = 5

1x5 = 5

1x2 = 2

1x3 = 3

द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः (संस्कृतमाध्यमेन)

चतुर्थः प्रश्नः -

एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।

1x15 = 15

पञ्चमः प्रश्नः -

एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।

1x15 = 15

तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः

षष्ठः प्रश्नः -

अभिलेखानां परिचयात्मकं एकं निबन्धं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः निबन्धमेकं प्रदास्यते ।

1x15 = 15

सप्तमः प्रश्नः -

अभिलेखानां परिचयात्मकं एकं निबन्धं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः निबन्धमेकं प्रदास्यते ।

1x15 = 15

चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः

अष्टमः प्रश्नः -

अभिलेखानां परिचयात्मकं एकं निबन्धं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः निबन्धमेकं प्रदास्यते ।

1x15 = 15

नवमः प्रश्नः -

अभिलेखानां परिचयात्मकं एकं निबन्धं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः निबन्धमेकं प्रदास्यते ।

1x15 = 15

अनुशंसितग्रन्थाः

1. अशोककालीन धार्मिक अभिलेख, ओझा गौरीशंकर, भारतीय कला प्रकाशन, दिल्ली ।
2. अशोक के अभिलेख, पाण्डेय राजबली, मुंशीराम मनोहरलाल, दिल्ली ।
3. अशोक और मौर्यसम्राज्य का पतन, रोमिला थापर, DR. चौधरी(अनुवादक) ग्रन्थशिल्पी, १९९७

4. गुप्तसाम्राज्य का इतिहास (खण्ड १-२) उपाध्याय वासुदेव, इण्डियन् प्रैस, इलाहाबाद १९५७ ।
5. गुप्त अभिलेख, उपाध्याय वासुदेव, बिहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी, पटना, २००० ।
6. भारतीय अभिलेखसंग्रह (प्रारम्भिक गुप्तशासकों के अभिलेख, खण्ड -३), अनुवादक - गिरिजा
7. शंकरप्रसाद मिश्र, फ्लीट जे० एफ०, राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी, जयपुर १९७४ ।
8. गुप्त-वाकाटकयुग, मजूमदार० आर० सी० एवं अल्तेकर ए० एस० मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली ।
9. भारतीय अभिलेख, राणा, एस. एस., भारतीयविद्याप्रकाशन, दिल्ली, वाराणसी १९७८ ।
10. अभिलेखमञ्जुषा, सैनी रणजीत सिंह, न्यू भारतीय बुक कारपोरेशन, दिल्ली २००० ।
11. भारतीय प्राचीन लिपिमाला, ओझा गौरीशंकर हीराचन्द्र, अजमेर १९१८, मुंशीराम मनोहरलाल, दिल्ली १९७१ ।
12. भारतीय पुरालिपि, वाल्यूम् -१, पाण्डेय, राजबली, इलाहाबाद, १९७८ ।
13. भारतीय पुरालिपि शास्त्र, व्यूलर जार्ज, अनुवादक - मङ्गलनाथ सिंह, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली ।
14. भारतीय पुरालिपि एवं अभिलेख, राय एस० एन०, शारदा पुस्तक भवन इलाहाबाद ।
15. भारतीय पुरालिपि विद्या (इण्डियन् इपिग्राफि - डी० सी० सरकार) अनुवादक - वाजपेयी, कृष्णदत्त ।

Semester-IV

Discipline Specific Elective Courses: 14

ज्योतिषशास्त्रम् (विशिष्टाध्ययनम्)

Jyotish-Shastram (Specific Study)

Course Code: MA/SKT/4/DSC14

Total Credits: 04

Time: 3 Hrs

Total Marks: 100

Internal Assessment: 30

Theory: 70

फलश्रुति: (Course Objectives)

- ज्योतिषशास्त्रस्य महत्वं वैशिष्ट्यं च प्रतिपादनम् ।
- प्राचीनभारतीयशास्त्रपरम्परायां निहितस्य खगोलविज्ञानस्य ज्ञानसम्पादनम् ।
- ज्योतिषशास्त्रस्य सिद्धान्त-संहिता-होरा विभागानां ज्ञानम् ।
- वर्तमानसन्दर्भे ज्योतिषशास्त्रस्य प्रासांगिकतायाः अवबोधः ।

फलावाप्ति: (Course Learning Outcomes)

- तिथि-वार-नक्षत्र-योग-करणानां पञ्चाङ्गानां ज्ञानं गणितीयज्ञानं च भविष्यति ।
- ग्रहाणां स्थितेरवबोधः कुण्डलीनिर्माणस्य ज्ञानं च भविष्यति ।
- कुण्डलीमैलापकस्य ज्ञानं भविष्यति
- जातकानां विभिन्नभावेषु स्थितानां शुभाशुभग्रहाणां परिचयो भविष्यति ।

पाठ्यवस्तु (Content)

घटकम् -1 ज्योतिषशास्त्रम् - तत्स्वरूपं महत्वं उपयोगिता च, ज्योतिषशास्त्रस्य उद्भवः विकासश्च (संस्कृतमाध्यमेन) ।

पञ्चाङ्गम् – इष्टकालसाधनम्, ग्रहस्पष्टीकरणम्, भयात्, भभोगः, चन्द्रस्पष्टीकरणम्, लग्नदशमलग्नसाधनम् च

घटकम् -2 षड्वर्गविचारः – होरा, द्रेष्काणः, सप्तमांशः, नवांशः, द्वादशांशः, त्रिंशांशः, ग्रहमैत्री, उच्च-नीचाः (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् -3 कुण्डलीमैलापकम् – अष्टकूटपरिचयः परिहारश्च, मङ्गलदोषविचारः परिहारश्च, विवाहमुहूर्तविचारः, विवाहे ग्राह्याः मासाः

नक्षत्राणि च, विवाहे वर्जितकालः, लग्नविचारः लग्नशुद्धिश्च ।

घटकम् -4 मेषादिषु द्वादशलग्नेषु उत्पन्नजातकानां वैशिष्ट्यम्, द्वादशभावेषु ग्रहाणां शुभाशुभफलम्, द्वादशलग्नेषु शुभाशुभग्रहाः,

कारकग्रहाः मारकग्रहाश्च ।

निर्देशाः -

- प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।
- प्रश्नपत्रे नव (09) प्रश्नाः भविष्यन्ति । तेषु पञ्च प्रश्नाः अनिवार्याः भविष्यन्ति । प्रथमा प्रश्नसंख्या अनिवार्या भविष्यति तथा च अन्ये चत्वारो प्रश्नाः प्रथम-द्वितीय-तृतीय-चतुर्थघटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- प्रथमः प्रश्नः अनिवार्यो भविष्यति । घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । ते पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । प्रत्येकस्य प्रश्नस्य कृते द्वौ अङ्कौ (02) भविष्यतः ।
- प्रश्नसंख्या 2-9 पर्यन्तं क्रमेण प्रत्येकस्मात् घटकात् द्वौ प्रश्नौ भविष्यतः । तेषु प्रत्येकस्य घटकस्य एकः प्रश्नः समाधेयः । आहत्य चत्वारः प्रश्नाः समाधेयाः । प्रतिप्रश्नं पञ्चदश अङ्कानां (15) भविष्यति ।
- प्रथम-द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति । अन्ये संस्कृत/हिन्दी/आङ्गलभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

प्रथमः प्रश्नः - (अनिवार्यप्रश्नः)

अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2=10

प्रथमघटकाश्रिताः प्रश्नाः (संस्कृतमाध्यमेन)

द्वितीयः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।	1x15=15
तृतीयः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।	1x15=15
द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः	
चतुर्थः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।	1x15=15
पञ्चमः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।	1x15=15
तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः	
षष्ठः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।	1x15=15
सप्तमः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।	1x15=15
चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः	
अष्टमः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।	1x15=15
नवमः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।	1x15=15

अनुशंसितग्रन्थाः

1. नित्यकर्म, पूजाप्रकाश- पंगीता प्रैस गौरखपुर । , लालबिहारी मिश्र .
2. कर्मठगुरुः, मुकुन्दवल्लभः, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली ।
3. अवकहोडाचक्रम् - अवधविहारी त्रिपाठी, चौखम्बा विद्याभवन वाराणसी ।
4. भारतीय ज्योतिष - नैमीचन्द्र शास्त्री, भारतीय ज्ञानपीठ, 2021 ।
5. जातकनिर्णय - बी.वी. रमन, Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd., 2017
6. लघुपाराशरी-सिद्धान्त - मेजर जी. एस. खोत, Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd., 2020
7. ज्योतिषबोध - प. धरणीधर शास्त्री, श्री सरस्वती प्रकाशन अजमेर ।

Semester-IV
Discipline Specific Elective Courses: 15
वास्तुशास्त्रम्
Vastu-Shastram (Specific Study)

Course Code: MA/SKT/4/DSC15
Total Credits: 04
Time: 3 Hrs

Total Marks: 100
Internal Assessment: 30
Theory: 70

फलश्रुति: (Course Objectives)

- वास्तुशास्त्रस्य महत्वं वैशिष्ट्यं च प्रतिपादनम् ।
- प्राचीनभारतीयशास्त्रपरम्परायां निहितस्य स्थापत्यविज्ञानस्य ज्ञानसम्पादनम् ।
- वास्तुशास्त्रस्य वैज्ञानिकत्वं सम्पादनम् ।
- वर्तमानसन्दर्भे वास्तुशास्त्रस्य प्रासांगिकतायाः अवबोधः ।

फलावाप्ति: (Course Learning Outcomes)

- वास्तुशास्त्रानुसारं गृहनिर्माणस्य ज्ञानं भविष्यति ।
- वास्तुशास्त्रानुसारं भूमेः लक्षणानि ज्ञास्यन्ति ।
- वास्तुदोषाणां शान्तेरुपायं भूमिपूजनं शिलान्यासपद्धतिं च ज्ञास्यन्ति ।
- वास्तुशास्त्राणामनुसारं विविधमुहूर्तानां ज्ञानं भविष्यति ।

पाठ्यवस्तु (Content)

- घटकम् -1** वास्तुशास्त्रम् – तत्स्वरूपं महत्त्वम् उपयोगिता च, वास्तुशास्त्रस्य उद्भवः विकासश्च । गृहनिर्माणे हेतुः, जीर्णोद्धारफलम्, परगृहनिवासफलम्, काकिणीविचारः (संस्कृतमाध्यमेन) ।
- घटकम् -2** भूमेः लक्षणानि, वासयोग्याभूमिः, गृहारम्भः मासाः, जागृतादिभूमिज्ञानम्, गृहारम्भविधिः, राहुमुखविचारः, द्वारस्थापनाविचारः (संस्कृतमाध्यमेन) ।
- घटकम् -3** वास्तुशान्तिपद्धतिः, भूमिपूजाविधिः, शिलान्यासपद्धतिः, वास्तुशास्त्रीय-विविधोपायानां दिग्दर्शनम् ।
- घटकम् -4** गृहारम्भमुहूर्तः, शिलान्यासमुहूर्तः, गृहप्रवेशमुहूर्तः विधिश्च, विविधवृक्षाणां रोपणस्य दिक्-निर्धारणम् ।

निर्देशाः -

- प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।
- प्रश्नपत्रे नव (09) प्रश्नाः भविष्यन्ति । तेषु पञ्च प्रश्नाः अनिवार्याः भविष्यन्ति । प्रथमा प्रश्नसंख्या अनिवार्या भविष्यति तथा च अन्ये चत्वारो प्रश्नाः प्रथम-द्वितीय-तृतीय-चतुर्थघटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- प्रथमः प्रश्नः अनिवार्यो भविष्यति । घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । ते पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । प्रत्येकस्य प्रश्नस्य कृते द्वौ अङ्कौ (02) भविष्यतः ।
- प्रश्नसंख्या 2-9 पर्यन्तं क्रमेण प्रत्येकस्मात् घटकात् द्वौ प्रश्नौ भविष्यतः । तेषु प्रत्येकस्य घटकस्य एकः प्रश्नः समाधेयः । आहत्य चत्वारः प्रश्नाः समाधेयाः । प्रतिप्रश्नं पञ्चदश अङ्कानां (15) भविष्यति ।
- प्रथम-द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति । अन्ये संस्कृत/हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

प्रथमः प्रश्नः - (अनिवार्यप्रश्नः)

अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2=10

प्रथमघटकाश्रिताः प्रश्नाः

द्वितीयः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।

1x15=15

तृतीयः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।	1x15=15
द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः	
चतुर्थः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।	1x15=15
पञ्चमः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।	1x15=15
तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः	
षष्ठः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।	1x15=15
सप्तमः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।	1x15=15
चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः	
अष्टमः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।	1x15=15
नवमः प्रश्नः - एकः आलोचनात्मकः/परिचयात्मकः/व्याख्यात्मकः वा प्रश्नः ।	1x15=15

अनुशंसितग्रन्थाः

1. नित्यकर्मगीता प्रैस गौरखपुर । ,लालबिहारी मिश्र .पं ,पूजाप्रकाश-
2. कर्मठगुरुः, मुकुन्दवल्लभः, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली ।
3. अवकहोडाचक्रम् - अवधबिहारी त्रिपाठी, चौखम्बा विद्याभवन वाराणसी ।
4. भवनभास्कर - गीताप्रैस गौरखपुर ।
5. समरांगणसूत्रधार(भवन निवेश) - Dr. Dvijendra Nath Shukla, Meharchand Lakshmandas Publications ।
6. सरलवास्तु उपाय - तिलक राज, All India Federation Of Astrologers Society , 2014
7. वास्तुविज्ञान - Rajesh Anand, Pawan Pocket Books, Delhi

Semester-IV
Skill Enhancement Courses: 4
मौखिक-प्रस्तुति: (Viva-Voce)

Oral Presentation (Viva-Voce)

Course Code: MA/SKT/4/SEC4

Total Credits: 02

Time: 30 minutes for Presentation performance

Total Marks: 50

Internal Assessment: 00

Presentation: 50

फलश्रुति: (Course Objectives)

- समग्रपाठ्यक्रमस्य गम्भीरतया अवलोकनम् ।
- विषयप्रस्तुतिकरणस्य सक्षमतायाः विकासः ।
- उत्साह-परिश्रम-धैर्यादीनां गुणानां प्रकटीकरणम् ।
- संस्कृतभाषायां भावानां सम्प्रेषणकौशलस्य विकासः ।

फलावाप्ति: (Course Learning Outcomes)

- प्रथम-द्वितीययोः सत्रयोः पठितानां विषयाणां च सम्यक् रूपेण अध्ययनं परिशीलनं च कृत्वा तेषां विषयाणां मौखिकीपरीक्षायां प्रस्तुतिकरणेन स्नातकानां संस्कृतभाषायां सम्प्रेषणकौशलं वर्धिष्यते ।
- उत्साह-धैर्यादीनां गुणानां विकासः भविष्यति ।
- स्वाध्यायं कर्तुं प्रभवाः भविष्यन्ति ।
- संस्कृतशास्त्राणां तत्सम्बन्धितानाम् अवधारणानां च अवबोधसामर्थ्यं प्राप्स्यन्ति ।

पाठ्यवस्तु (Content)

मौखिक-प्रस्तुति: (Viva-Voce) : एम. ए . संस्कृत-चतुर्थसत्रस्य पाठ्यक्रमसमाप्तेः अनन्तरं प्रथम-द्वितीय-तृतीय-चतुर्थसत्रेषु अधीतं पाठ्यक्रमम् आश्रित्य छात्राणां **संस्कृतमाध्यमेन** मौखिक-प्रस्तुति-परीक्षा आयोजयिष्यते । एतदर्थं 50 अङ्काः निर्धारिताः सन्ति ।

(Oral Presentation (Viva-Voce) : After the completion of the M.A. Sanskrit fourth semester syllabus, an oral Presentation will be conducted in Sanskrit based on the syllabus studied in the first, second, third and fourth semesters. 50 marks are allocated for this purpose.)

